

**DE OFFENSIEFBEWEGING IN VLAANDEREN 1933-1939 :
KATOLIEKEN TUSSEN TRADITIE EN VOORUITGANG (*)**

door

Lieve DHAENE

Licentiate Geschiedenis K.U.L.

Als exponent van een wijdverbreid krisidenken en een gediversifieerde hervormingsdrang in de jaren dertig ontstond in Vlaanderen de katolieke Offensiefbeweging. De term Offensiefbeweging werd gebruikt als een overkoepelende benaming voor een aantal initiatieven inzake katolieke apostolaatsarbeid en propaganda die voor het grootste deel gestalte kregen en geleid werden vanuit het Antwerpse dominikanerklooster, vooral onder impuls en koördinatie van pater Felix Morlion. De officiële dienst voor apologetiek van de dominikanen, Geloofsverdediging, die ook een uitgeverij van religieuze werken en tijdschriften was en bestond sinds 1905, speelde hierin een motorfunctie en gaf ook het officiële blad van de beweging uit, *De Waarheid*. Het was een initiatief van een aantal geestelijken en leken die de maatschappelijke verworvenheden van het katholicisme zozeer in gevaar gebracht zagen door allerlei crisisverschijnselen van de moderne wereld, dat ze zich geroepen voelden om hiertegen een katolieke reactie te lanceren ter "herkerstening" van de samenleving. De aktie inzake de moderne kommunikatiedia stond centraal in hun programma naast de bestrijding van een aantal levensbeschouwelijke ateïstische systemen, in casu vooral het kommunisme. Met haar ideeëngoed en doelstellingen behoorde de Offensiefbeweging wezenlijk tot de K.A.-stroming, alhoewel zij voor haar activiteiten niet officieel gemandateerd was door de Kerk.

(*) Met dank aan de professoren E. Lamberts en R. Boudens voor hun suggestieve opmerkingen.

Op basis van het beschikbare bronnenmateriaal werd een onderzoek gedaan naar de historiek van de beweging, de concrete organisatievormen en de ideologische oriëntering (1). De vraag wordt gesteld welke personen, groeperingen en stromingen door de Offensiefbeweging verantwoordelijk werden gesteld voor de maatschappelijke crisis, welke maatregelen zij hiertegen voorstelde en welke middelen zij aanwendde, m.a.w. wat haar propagandavoering en activiteiten kenmerkte, om de door haar voorgestelde omvorming van de samenleving te bereiken.

1. ALGEMENE DENKBEELDEN

De Offensiefbeweging vormt een exponent van die katholieken die in de jaren dertig in onvrede leefden met de toen bestaande maat-

(1) In de bestaande literatuur werd de Offensiefbeweging in enkele werken kort behandeld. In G. VAN HAVER, *Onmacht der verdeelden. Katholieken in Vlaanderen tussen democratie en fascisme 1929-1940*, Antwerpen, 1983 en in M. DE WILDE, *De Nieuwe Orde (België in de tweede wereldoorlog, 3)*, Antwerpen-Amsterdam, 1982 komt de beweging ter sprake i.v.m. haar antikommunistische aktie. K. VAN ISACKER, *Mijn land in de kering*, dl. II, *De enge ruimte*, Antwerpen, 1983 situeert de beweging in de ommekeer van een romantisch idealisme naar een houding van agressiviteit en slagvaardigheid die de hervormingsdrang van vele katholieken kenmerkte in het interbellum. De geschiedenis van de Katholieke Filmactie werd behandeld in de licentiaatsverhandeling van M.L. GEYSEN, *De Katholieke Filmactie in België (1920-1940)*, onuitgegeeg. lic. verh., Gent, 1983 en in J.P. WAUTERS, "50 jaar Katholieke Filmactie in België", *Film en televisie*, nov. 1980, p. 21-43. Inzake bronnenmateriaal kon slechts weinig beroep gedaan worden op bewaard archiefmateriaal. Bij de Duitse inval in mei 1940 werd immers vóór het Duitse bezoek aan het Antwerpse dominikanerklooster, de reusachtige dokumentatie van Geloofsverdediging vernietigd. Slechts een aantal toevallig bewaard gebleven dokumenten m.b.t. de Offensiefbeweging konden worden opgespoord in het centraal archief van de dominikanen te Leuven. Aanvullend materiaal werd gevonden in de papieren K. Dubois en in enkele nummers uit het fonds ACW-nationaal (KADOC) en in het AMVC te Antwerpen. Er werd dus hoofdzakelijk gewerkt op uitgegeven materiaal. Met name alle tijdschriften, brochures, boeken en ander propagandamateriaal, door de beweging of één van haar afdelingen uitgegeven, die konden worden opgespoord, werden systematisch doorgenomen. Daarnaast werd ook gebruik gemaakt van de bijdragen van de medewerkers van de beweging in andere katholieke kontemporaine uitgaven, de publikaties waarvoor door de beweging propaganda werd gemaakt en publikaties van verenigingen die met de Offensiefbeweging samenwerkten. Het geheel werd aangevuld met interviews van oud-medewerkers en met mondeling of schriftelijk verkregen inlichtingen. De belangrijkste getuige echter, pater Felix Mordion, verblijvende te Rome, weigerde te antwoorden op de hem toegestuurde verzoeken om schriftelijke of mondelinge informatie.

schappij en die actief wilden meewerken aan de nieuwbouw van een andere samenleving. Maatschappelijke bespiegelingen vormden dan ook een konstante in de lektuur die zij haar lezers aanbood. Volgens de aanhangers van de beweging had de crisis niet enkel economische of politieke maar ook morele wortels. De samenleving was naar hun oordeel betrokken geraakt in een alomvattende crisis van levens- en wereldbeschouwelijke aard. Met name het geringe belang en de zwakke positie die de katolieke leer en praktijk in een zich vernieuwende maatschappij toebedeeld kreeg was er de oorzaak van dat zij de noodhoorn bovenhaalden. Ze waren verontrust door een groeiende onkerkelijkheid en een steeds verder gaande laïcizatie van het openbare leven. Als gevolg van de onmiskenbare godsdienstkrisis die "geruisloos aan de gang" was gleed volgens hen de samenleving steeds dieper af in een intellektuele en morele ontaarding.

De analyse van de oorzaken van de godsdienstkrisis werd gedomineerd door de idee dat het ging om een georganizeerde aanval tegen godsdienst en Kerk, nationaal zowel als internationaal. Er werden duidelijk schuldigen aangeduid, die "systematisch poogden het katholicisme te ondermijnen en uit te roeien". Vooreerst zag men de godsdienst aangevallen door de opkomst en de massaverspreiding van de moderne kommunikatiedia, pers, film en radio als vormers van de openbare opinie. Een aantal levensbeschouwelijke systemen, het marxisme en zijn bolsjevistische toepassing in het bijzonder, maar ook het liberalisme, het socialisme en de vrijmetselarij waren de tweede grote oorzaak van het "verval".

De aanhangers van de beweging voelden zich geroepen aan deze maatschappelijke crisis met haar geestelijk-morele wortels dringend een halt toe te roepen, teneinde Vlaanderen van de fatale ondergang te redden. De enig mogelijke oplossing bestond in hun ogen in een radikale terugkeer naar de katolieke Kerk, naar een intens en bloeiend godsdienstig leven en een van de godsdienst doordrongen samenleving. Hiervoor was echter een algemeen kristelijk réveil absoluut noodzakelijk, met een actieve strijd tegen de "vijanden". Bestrijding van alle antigodsdienstige tendensen werd beschouwd als een primaire verantwoordelijkheid van de Kerk. Alléén de katolieke Kerk kon in het bezit zijn van de waarheid en hieruit vloeide haar recht voort tot verovering, werving, propaganda en agitatie.

Tegenover de "aanval" van kerk- en godsdienstvijandige stromingen werd, in plaats van een defensieve reactie, de lancering van een "tegenoffensief" geponeerd. Het ideaal kreeg m.a.w. een veroverende, in militaristische termen gestelde, inhoud. Termen als algemeen offensief, offensiefgelederen, strijd, verovering, frontvorming, apostolaat, actief katholicisme behoorden tot de courant gebruikte

ordewoorden in hun geschriften en toespraken. Heel wat oproepen in een heroïsch aandoende stijl werden de wereld ingestuurd en hadden als doel de massa te stimuleren voor een ultieme krachtinspanning en komaf te maken met de heersende geest van tolerantie. De aktie van de "re-katolicisering" van het openbare leven diende te starten en geleid te worden vanuit beperkte katolieke elite-groepen die de wachtwoorden voor de massawerking zouden geven. Dit geloof in de kracht en de mogelijkheden van een efficiënt georganiseerd lekenapostolaat vormde trouwens een elementaire komponent van het K.A.-ideeëngoed evenals de martiale stijl van optreden. Ook het kunnen beschikken over degelijke informatie over de "vijanden" werd als een dringende noodzaak vooropgesteld. Men was ervan overtuigd dat men om een doeltreffende aktie te kunnen voeren diende te kunnen steunen op uitvoerige analyses over de werking en de invloed van de kommunikatiemedia en de positivistische stromingen. Vandaar het streven van de Offensiefbeweging naar de oprichting van allerhande dokumentatiebureau's.

2. ORGANIZATORISCHE VORMGEVING

Bij de opvattingen van de Offensiefbeweging voor een "herovering van het openbare leven", ingebed in de K.A.-stroming, stond de aktie inzake de moderne kommunikatiemedia centraal. Om enerzijds de katolieke bevolking in haar mediagebruik te begeleiden en anderzijds de kommunikatiemiddelen in katolieke zin te reïnsperen ontstonden vanaf het begin van de jaren dertig verscheidene, los van elkaar staande initiatieven. Met het Offensiefkongres in november 1933 werd door Geloofsverdediging, vooral onder impuls van F. Morlion, de benaming "Offensiefbeweging" gelanceerd als een overkoepelende benaming voor deze verenigingen. Samen vormden deze organisaties geen gestructureerd geheel maar zij beoogden dezelfde doelstellingen, ontwikkelden talrijke samenwerkingsverbanden en voerden gekoördineerde akties. Er ontstonden organen voor pers-, film- en radiowerking die per medium centraal waren georganiseerd, alsook voor de zedelijkheids- en onderwijsaktie. De meest gespecialiseerde en uitgebouwde afdelingen waren die voor pers en film, namelijk de Katholieke Perscentrale en de Katholieke Filmactie, respectievelijk gevestigd te Antwerpen en Brussel. Naast deze diensten, die men de "technische centrales" noemde, werden er in zoveel mogelijk lokaliteiten aktiegroeperingen opgericht die de plaatselijke propaganda in opdracht van de centrales dienden te voeren. Aldus ontstonden in het nederlandstalig gedeelte van het aarts-

bisdom Mechelen en het bisdom Gent de Offensiefbrigades. In het bisdom Brugge voerde het Mannenverbond voor Katholieke Actie soortgelijke akties doch het bezat een officieel gemandateerd statuut en viel onder rechtstreeks bisschoppelijk gezag.

- Geloofsverdediging

Een motorfunctie bij het ontstaan en de uitbouw van de Offensiefbeweging werd gespeeld door Geloofsverdediging, de officiële apologetische dienst van de Antwerpse dominikanen, gevestigd in de Ploegstraat. Gesticht in 1905, was het een organisatie van dominikanen die zich, steunend op de tradities van hun orde, uitsluitend wilden wijden aan apostolaatswerk en geloofsverspreiding onder alle lagen van de bevolking (2). Hiertoe werden verscheidene werkingsmiddelen beproefd en naarmate de jaren vorderden werden de werkzaamheden steeds meer uitgebreid. De activiteiten bestonden in de beginperiode vooral uit het verspreiden van pamfletten en populaire vlugschriften. Zijn faam verwierf Geloofsverdediging echter vooral door de redactie en uitgave van verscheidene tijdschriften, reeksen brochures en religieuze werken (3). Er was ook een boekhandel en een voor het publiek opengestelde bibliotheek aan verbonden. Vanaf de jaren twintig werd begonnen met de inrichting van een dokumentatiedienst rond plaatselijke godsdienstige en sociale vraagstukken en zielzorgmetodes. Daarnaast werden door Geloofsverdediging studiekringen en leergangen in godsdienst, wijsbegeerte, apologetika en maatschappijleer ingericht en werd er vanaf 1911 gestart met de succesvolle organisatie van de "geestelijke voordrachten" (4).

(2) A.M. BOGAERTS, *De dominikanen in België (1835-1958)*, (Bouwstoffen voor de geschiedenis van de dominikanen in de Nederlanden), Brussel, 1969; *XXV jaren arbeid. Geloofsverdediging*, Antwerpen, 1930; P. RUTTEN, *De Paters Predikheeren te Antwerpen*, Antwerpen, 1926; ID., *Dominikaansch jubileum te Antwerpen. Gedenkboekje bij het 25-jarig bestaan der Dominikaansche kloostergemeente te Antwerpen*, Antwerpen, 1930.

(3) Geloofsverdediging vormde als godsdienstige uitgeverij een vaste waarde in Vlaanderen. Als belangrijkste tijdschriften zijn te vernoemen: *De Waarheid*, *De Ster*, *Ons Geloof* en *Pastor Bonus*.

(4) Uit de eerste vrouwelijke sociale studiekring werd later de Katholieke Vlaamse Hogeschool voor vrouwen geboren. De "geestelijke voordrachten" werden jaarlijks georganiseerd in samenwerking met de Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding te Antwerpen in het winterseizoen. Ze behandelden een bepaald godsdienstig thema dat werd bekomentarieerd door ervaren predikanten, o.m. J.L. Callewaert. Het Antwerpse voorbeeld vond in de jaren dertig op vele plaatsen navolging.

Een cruciale rol in het proces van verruiming in ideeën en activiteiten, dat in Geloofsverdediging vanaf het begin van de jaren dertig plaatsvond, werd gespeeld door de jonge dominikanerpater Felix Morlion, wiens komst in het Antwerpse klooster in 1930 een periode inluidde van ingrijpende veranderingen, nieuwe initiatieven bij de vleet en nogal wat onenigheid omtrent een aantal opvattingen van organizatorische aard (5). Inzake het apostolaat op persgebied speelde Morlion met grootse plannen. Hij was er immers in geslaagd buitenlandse kontakten te leggen met de Duitse jezuïet Friedrich Muckermann, een bekend katholiek publicist en de Nederlander Hein Hoeben, stichter van de Katholieke Wereldpost te Breda, naar wiens voorbeeld Morlion een katholiek persagentschap wilde uitbouwen vanuit Geloofsverdediging. Hij wilde bovendien de "offensief-geest" laten doordringen in bredere katholieke middens en aldus de medewerking inroepen van katholieke organisaties en personaliteiten voor de konkretisering van zijn plannen. Het Offensiefkongres van november 1933 vormde een eerste uiting van dit streven.

Met dit eerste Offensiefkongres werden voor het eerst de algemene denkbeelden van de beweging op een ruime schaal gelanceerd in de katholieke wereld. Het werd in de voorafgaande weken aangekondigd, gepropageerd en voorbereid in de katholieke pers. Het kongres werd georganiseerd door de Antwerpse dominikanen in samenwerking met de Katholieke Vlaamsche Radiovereniging, de Katholieke Filmliga, het Davidsfonds en de Katholieke Persbond. In aanwezigheid van veel geestelijken, kloosterlingen en vooraanstaanden uit katholieke organisaties traden R.M. Pauwels, bestuurder van Geloofsverdediging, H. Hoeben, sekretaris van de Katholieke Persinternationale, senator Verbist en Felix Morlion aan als sprekers (6).

(5) Felix Morlion werd geboren op 16 mei 1904 te Diksmuide en na filozofische en theologische studies werd hij in 1930 in het Antwerpse dominikanerklooster geplaatst, waar hij officieel zou verblijven tot hij in 1940 naar het buitenland vluchtte. Tijdens de oorlogsjaren verbleef hij in Lissabon en de Verenigde Staten en in 1945 vestigde hij zich te Rome. Hij stichtte er de Internationale universiteit voor sociale studies Pro Deo, was actief binnen het internationale katholieke persagentschap CIP en houdt zich nog steeds onvermoeid bezig met allerhande katholieke initiatieven. Hij was de grote inspirator en stuwer van de Offensiefbeweging waarvoor hij steeds groter en breder opgezette plannen uittekende, die in de praktijk niet zelden onrealiseerbaar bleken. Hij slaagde erin zijn plannen en zijn werkzaamheden heel wat bekendheid te geven via zijn veelvuldige bijdragen in katholieke dag- en weekbladen en bleek al vroeg de technieken van de moderne media onder de knie te hebben.

(6) F. MORLION, "Offensief. 12 november", *Hooger Leven*, 1933, p. 1350-1351; *Gazet van Antwerpen*, 3.11.1933, p. 1; *Ibid.*, 11/12.11.1933, p. 1.

Na het kongres kwam in het dominikanerklooster een "Offensief-werkgroep" tot stand, bestaande uit geestelijken en leken, die problemen bestudeerde aangaande de werking en invloed van de moderne media en hiervan een geklasseerde dokumentatie aanlegde. Vooral aan bijzonderheden omtrent de nationale en plaatselijke dag- en weekbladen werd heel wat aandacht besteed (7). In diezelfde periode ontstond er in de Ploegstraat een ander initiatief in dezelfde lijn, namelijk de "Offensief-spreekkoorbeweging", onder leiding van Lode Geysen. Deze laatste, werkzaam bij het Vlaamsch Volkstoneel, richtte avonden in waarbij zijn daartoe opgeleide spreekkoren — overigens een typisch verschijnsel van de tijd — een toneelstuk of passiespel opvoerden helemaal in "offensiefgeest", met de bedoeling het gedachtengoed van de beweging bij de bevolking te propageren (8).

Gedurende de jaren dertig zette Geloofsverdediging, dat steeds de officiële apologetische dienst van de dominikanen bleef, zijn traditionele werkzaamheden voort en fungeerde als het centrum van waaruit tal van nieuwe initiatieven gestalte kregen. Het kende dan ook in de jaren 1934-1938 een periode van hoge bloei. Als uitgeverij verzorgde Geloofsverdediging een groot deel van de tijdschriften en publikaties van de verschillende diensten van de Offensiefbeweging en in haar eigen redaktionele uitgaven werd de nodige propaganda gemaakt voor de doelstellingen en de verwezenlijkingen van de beweging. Het tijdschrift *De Waarheid* werd in 1935 gepromoveerd tot het officiële blad van de Offensiefbeweging en verscheen vanaf 1936 om de 14 dagen. Aldus fungeerde *De Waarheid*, een eigenlijke uitgave van Geloofsverdediging, als een belangrijke verbindingsschakel met de Offensiefbeweging en als een contactpunt tussen de verschillende afdelingen van de beweging zelf (9).

(7) Tot deze studiekering behoorden o.m. F. Morlion, J.A. Nuyens, M. Smets, L. Geysen, M. Vermeulen, P. Lebeau, O. Van der Hallen, P. Heyns, H. Hoste, R. Lauwaert en J. Van Berendonckx; *De Waarheid*, 1934, 10, p. 216-220; *Ons Geloof*, 1934, 10, p. 410-411; *De Gids op maatschappelijk gebied*, 1935, 3, p. 266.

(8) *De Waarheid*, 1934, 8, p. 216-220; *Ibid.*, 1934, 3, p. 3; *Ons Geloof*, 1934, 10, p. 411.

(9) In 1935 onderging *De Waarheid*, qua presentatie en inhoud een grondige verandering. Van dan af verscheen het blad als *Maandschrift in het teken van de Offensiefbeweging*, in krantvorm met een modernere lay-out. Deze hervorming geschiedde op aandringen van Morlion en was vooral het concrete werk van J.A. Nuyens. Vanaf 1936 verscheen *De Waarheid* om de 14 dagen en het aantal pagina's werd opgedreven. Dit was mogelijk geworden dankzij de speciale editie van *De Waarheid* voor West-Vlaanderen, namelijk *Voorwaarts*, dat intensief verspreid werd door het MVKA. Vanaf deze periode nam het blad een steeds meer pamflettair profiel aan : de antikommunistische propaganda werd fel opgedreven

Waarschijnlijk ontstond er in de loop van 1936 onenigheid tussen de jonge en voortvarende Morlion, die steeds meer zijn stempel ging drukken op de activiteiten van Geloofsverdediging en de eigenlijke bestuurder, de meer bezadigde R.M. Pauwels. Voor deze laatste werden de veelvuldige initiatieven van Morlion waarschijnlijk wat al te veel vereenzelvigd met Geloofsverdediging zelf en met het Antwerpse dominikanerklooster in het algemeen. Bovendien ging hij niet akkoord met bepaalde plannen van Morlion, ondermeer de zelfstandige uitbouw van de perscentrale waardoor de traditionele werking van Geloofsverdediging teveel in de schaduw zou gesteld worden. Hij diende op de Provinciale Raad van 14 september 1936 zijn ontslag in als bestuurder en op dezelfde raad werd pater Kenis benoemd als vervangend interim-direkteur (10). Hiermee waren echter de interne moeilijkheden van het klooster niet volledig opgelost.

Hoogstwaarschijnlijk heerste er onenigheid onder de medewerkers van Geloofsverdediging over steun aan bepaalde van Morlions verregaande initiatieven en omtrent de profilering van de ideologische opstelling, o.m. tegenover het nationaal-socialisme (11). Op de Provinciale Raad van 17 september 1937 werd pater S. Neyrinck benoemd tot bestuurder. Vanaf zijn bestuursperiode begon Geloofsverdediging langzamerhand een ander profiel aan te nemen, gekenmerkt door o.m. een opgedreven anti-nazi-propaganda. Vanaf 1938 nam ook het onderscheid tussen de diensten van de Offensiefbeweging, waar Morlion voor het grootste deel de scepter zwaaide, en Geloofsverdediging als officiële vereniging van de dominikanen toe. Getuige hiervan ondermeer de overbrenging van de Katholieke Perscentrale van het dominikanerklooster naar Brussel, de duidelijk gedaalde invloed van Morlion op de inhoud van *De Waarheid* en de sterk verminderde verslaggeving over de concrete acties van de Offensiefbeweging. De conflicten tussen de kloosterlijke overheid en Morlion persoonlijk moeten in deze periode eveneens zijn toegenomen. Waar hij in de officiële catalogus van de orde steeds vermeld werd met zijn functies, directeur van de Perscentrale en van Docip, werd hij in

en de pers-, film- en radioacties kregen vaste rubrieken. Morlion had duidelijk een grote invloed op de redactie van het tijdschrift. In 1938 werd de ondertitel veranderd in *Strijdorgaan voor daadwerkelijk Christendom* en de binding met de Offensiefbeweging werd minder duidelijk.

(10) Verslagen Provinciale Raad, 14.9.1936, Archief dominikanen, Leuven.

(11) Brief van A.J. Nuyens aan de Provinciale Raad, aug. 1937, Archief dominikanen, Leuven. De achtergronden van het conflict konden bij gebrek aan voldoende bronnenmateriaal niet volledig worden achterhaald. Inzake de ideologische opstelling tegenover het nazisme, zie *infra*.

1939 geklasseerd als ordelid zonder meer, terwijl de praktijk het tegendeel uitwees (12).

— De perswerking

De aandacht voor de werking en de invloed van de nationale en lokale nederlandstalige pers nam een ruime plaats in het geheel van de activiteiten van de Offensiefbeweging in. In haar maatschappijvisie bepaalde de geschreven pers immers als een belangrijke opinievormer voor een groot deel de ideeënwereld en het algemeen-godsdienschtig gedragspatroon van de doorsnee-burger. Perswerking werd beschouwd als een onmisbaar element in de K.A., een opvatting die werd bevestigd en gehuldigd op het VIe Katholiek Congres en het Ve Provinciaal Concilie te Mechelen (13). De perswerking die werd ontplooid beoogde een dubbel doel : enerzijds diende er een actieve campagne gevoerd te worden opdat de "slechte en verderfelijke" lektuur niet meer zou gekonsumeerd worden; anderzijds diende dit gestimuleerd en gekompenseerd te worden door een kwaliteitsverbetering en een sterkere profilering van de katolieke periodieke pers.

In het begin van de jaren dertig begon Geloofsverdediging met het verspreiden van katoliek geïnspireerde artikels vooral ten behoeve van de lokale weekbladen en begon aldus met de uitbouw van de "Persdienst Credo" (14). Daarnaast legde de "offensiefkring" in het klooster zich vanaf 1934 toe op het bijeenbrengen van zoveel mogelijk informatieve gegevens over de Vlaamse dagbladen en periodieken in een dokumentatiedienst en stelde deze voor geïnteresseerden ter beschikking in de 14-daagse *Offensiefberichten* (15). Vanaf 1935 ging F. Morlion deze persdienst binnen Geloofsverdediging uitbouwen tot een zelfstandige organisatie. Begin 1936 kwam aldus de Katholieke Perscentrale (KPC) tot stand, met de functie van een technisch dokumentatie- en informatiecentrum ten dienste van de perswerking in de K.A.-verenigingen en de Offensiefbrigades. Voor de organisatie van de KPC spiegelde men zich aan de eerder tot stand ge-

(12) *Catalogus Provinciae S. Rosae in Belgio S. Ordinis Praedicatorum*, 1933-1939.

(13) *Verhandelingen van het zesde Katholiek Congres van Mechelen*, dl. VII : *de Grootmachten*, Brussel, 1936; *Handelingen en Decreten van het vijfde Provinciaal Concilie van Mechelen*, Brussel, 1938, p. 49-68.

(14) *Ons Geloof*, 1934, 7, p. 312-318.

(15) *Ons Geloof*, 1934, 7, p. 312-318; *De Waarheid*, 1935, 1, p. 10; *Hooger Leven*, 1935, p. 260. Voor wie zich wenste te abonneren op de *Offensiefberichten* was een getuigschrift van de parochiepriester vereist. *De Waarheid*, 1935, 3, p. 13; *Ons Geloof*, 1934, 7, p. 312-313.

komen afdelingen van de Katholieke Filmactie (KFA) en de Katholieke Wereldpost (KWP) te Breda.

Grondslag en leidinggevend orgaan van de KPC vormde de Katholieke Perskeurraad die, gedomineerd door de geestelijkheid, zorgde voor de definitieve morele beoordelingen van de bladen. De KPC centraliseerde de gegevens en keuringsresultaten van de diocesane raden die elk de in hun diocees verschijnende periodieke publicaties bestudeerden. Naast de keurraad stond de Redactieraad in voor de verspreiding van de propaganda voor de K.A.-doelstellingen via de pers. Hij bestond hoofdzakelijk uit personen, die binnen de K.A.-verenigingen een functie bekleedden. Mgr. Cruysberghe was voorzitter van de Vlaamse afdeling. Ondermeer de perspropaganda voor het VIe Katholiek Congres van Mechelen werd aan de Redactieraad gedelegeerd. In dienst van de keurraad en de redactieraad fungeerde als technisch organisme het documentatie- en persbureau DOCEP (Documentatiecentrale der Pers). In deze hulpdienst werden aan de hand van een uitgebreide documentatie verschillende rubrieken samengesteld, o.m. de boeken-, radio- en persleiding, feuilletons met een moraliserende inhoud, verhalen, etc... Zij werden van hieruit verspreid naar de katholieke dag- en vooral weekbladen. DOCEP vormde tevens de administratieve dienst van de KPC en de opslagplaats voor alle documentatie (16).

De onderzoeks- en redaktieresultaten van de KPC werden gepubliceerd in de *Persdossiers* en de *Offensiefberichten* ten behoeve van de plaatselijke persakties. Doel hiervan was ondermeer dat de parochiepriesters en de lekeleiders permanent op de hoogte bleven van het aanbod van de in hun streek verschijnende publicaties en hun graad van "toelaatbaarheid". De KPC stond tevens in voor de samenstelling en de produktie van het perspropagandamateriaal voor de Offensiefbrigades en het MVKA : affiches, pamfletten en persplakaten met lijsten van toegelaten en verboden lektuur.

Begin 1938 werd de KPC vanuit Antwerpen overgebracht naar Brussel in lokalen, gelegen vlak naast die van de KFA in de Dwarsstraat, nr. 6. Vanaf toen funktioneerde de perscentrale, wiens benaming werd gewijzigd in DP (Documentatie- en Persdienst) volledig zelfstandig onder leiding van Morlion, die zich in zijn initiatieven niet langer gestoord wist door zijn oversten. Het aktieterrein werd tevens verder uitgebreid. Voor de administratieve beslommeringen en de uit-

(16) F. MORLION, "Offensiefpraktijken", *Ons Geloof*, 1936, 2, p. 68-71; ID., "Wat is de Katholieke Perscentrale ?", *De Weg*, 1936, p. 158-162; ID., "De propagandamethode der persleiding", *De Waarheid*, 1936, 24, p. 16; ID., "Wat zijn de diensten der KPC ?", *De Waarheid*, 1937, 6, p. 20-21; *De Waarheid*, 1936, 22, p. 12-13.

gave van het propagandamateriaal richtte Morlion een nieuwe afdeling op, de Katholieke Propagandacentrale, gevestigd op hetzelfde adres, waar voortaan ook de *Persdossiers*, de *Offensiefberichten* en een nieuw tijdschrift vanaf 1939, *Grootmachten*, werden samengesteld, uitgegeven en van daaruit verspreid. De DP betekende als persagentschap een hele vooruitgang. Daar waar de KPC zich enkel concentreerde op het verschaffen van algemeen katholiek geïnspireerde artikels, vooral ten behoeve van de weekbladen, slaagde de DP vanaf eind 1938 in het klaarstomen van een dagelijkse persdienst ten behoeve van de dagbladen, dit weliswaar tegen een financiële vergoeding. Het persagentschap stond onder bevoegdheid van een algemene raad, die samengesteld was uit een groot aantal leiders van de K.A.-verenigingen, en een dagelijks bestuur. De algemene raad, voorgezeten door Mgr. Cruysberghs, fungeerde als een advies- en controleorgaan voor het dagelijks bestuur dat de programmatie uitwerkte en de lopende zaken op zich nam. In dit bestuur nam Morlion de functie waar van algemeen proost, E.P. Van Looy was hulpproost en Nico de Jager algemeen redaktiesekretaris (17).

De KPC en later de DP onderhield via Morlion ook contacten met gelijksoortige katholieke persbureau's in het buitenland, De nauwste samenwerking geschiedde met de Katholieke Wereldpost te Breda, die onder leiding stond van H. Hoeben en van waaruit voor de dagdienst van de DP vanaf 1938 een deel van de berichtgeving werd betrokken (18). In de jaren 1936-1938 kwam ook een zekere internationale organisatie van dergelijke katholieke persagentschappen tot stand, de Internationale Katholieke Persunie, een groepering van dokumentatiebureau's die zich met persproblematiek bezighielden. Belangrijkste figuur en stimulator hiervan was pater Merklen van *La Croix*, maar ook de Duitse jezuïet F. Muckermann en Hoeben waren erbij betrokken. De KWP werd bevorderd tot het sekretariaat van deze internationale organisatie (19).

(17) *Papieren ACW-nationaal*, nr. 99.1, KADOC, Leuven.

(18) Dit katholiek persbureau werd in 1928 opgericht door H. Hoeben met medewerking van kapelaan A. Van Lierop. De perscommuniqués van de KWP over de kerkvervolgingen in het Derde Rijk zijn het meest bekend geworden aspect van Hoebens activiteiten. Hoeben was tevens lid van het nederlandse "Actiecomité voor God", een vereniging met een gelijkaardige ideologie en optreden naar buitenuit als de Offensiefbeweging. P. LUYKX, *De Actie "voor God" 1936-1941. Een katholieke elite in het offensief*, Nijmegen, 1978, p. 53.

(19) F. MORLION, "Wat zijn de diensten der KPC?", *op.cit.*; *De Waarheid*, 1936, 22, p. 3 & 1937, 6, p. 20-21.

— De filmwerking

Reeds vroeg was de Offensiefbeweging zich bewust van de invloed van het in snelle opgang zijnde filmmedium en dit in tegenstelling tot de aanvankelijk geringe aandacht van officiële kerkelijke zijde. Ondanks de reeds in verscheidene landen gestarte organisaties kwam er pas in 1936 met de encycliek *Vigilanti Cura* een definitieve pauselijke uitspraak en een bekrachtiging van de katholieke filmakties (20). In de onderafdeling film van het VIe Katholiek Congres te Mechelen werd de encycliektekst druk besproken en aan de bestaande filmactie getoetst. Het Ve Provinciaal Concilie keurde de werking van de Katholieke Filmactie goed en vertrouwde het de taak toe alle inspanningen van katholieke zijde op het gebied van de film te bundelen en te bevorderen (21). Met de filmactie wilde men niet alleen het publiek aanmanen om enkel de katholiek geoorloofde films te gaan bekijken via het verspreiden van filmleiding maar op een hoger niveau probeerde men tevens meer invloed te verwerven op de filmproductie, de verdeling van films en de zaalexplotatie.

De eerste tekenen van katholieke interesse voor de film dateren van 1920, toen N.V. Brabo-films werd gesticht met o.m. A. Brohee als lid van de Raad van Beheer. Doel was aan de filmzalen aangename en moreel onaanvechtbare films te distribueren en actief te participeren in de uitbating van openbare zalen en de bouw van filmprojectoren. In 1931 werd Brabo-films gelijkwideerd en vervangen door een nieuwe N.V., Filmavox. Onder impuls van A. Brohee kwam in 1928 de Katholieke Filmcentrale tot stand als een groepering van bioskoopzalen die druk wilde uitoefenen op de filmnijverheid (22). Twee

(20) *Vigilanti Cura* was in de eerste plaats gericht tot de "Legion of Decency", een katholieke filmactie in de jaren twintig op gang gebracht door de Amerikaanse bisschoppen, ter goedkeuring van hun arbeid en om hun aktie over heel de Kerk ingang te doen vinden. De encycliek onderstreepte de noodzaak om overal een katholieke filmkeurraad op te richten, de uitspraken daarvan aan het publiek mee te delen en om de gelovigen ertoe aan te zetten de "filmbelofte" af te leggen, m.a.w. de verbintenis aan te gaan enkel katholiek geoorloofde films te gaan bekijken. De katholieken dienden ook een zo groot mogelijke invloed te verwerven op de filmproductie. A. BROHEE, "La portée de l'encyclique "Vigilanti Cura"", *La Nouvelle Revue Théologique*, LXIII, 1936, p. 961-977; J.P. WAUTERS, "50 jaar Katholieke Filmactie in België", *Film en Televisie*, 1980, 22, p. 21-43.

(21) D. LUNDERS, "De Draagwijdte van de encycliek", *Verhandelingen van het VIe Katholiek Congres te Mechelen*, dl. VII, p. 79-85; *Handelingen en Decreten van het Ve Provinciaal Concilie van Mechelen, O.c.*, p. 56-66.

(22) Akte 10.300, verschenen in het *Belgisch Staatsblad*, 22.7.1928.

jaar later richtte kanunnik Brohee, samen met een groep gegoede franstalige burgers de "Nationale Bond voor de geestelijke en zedelijke verheffing van de Kino" op, een vzw die zich filmopvoeding tot doel stelde (23). Omstreeks dezelfde periode boden de dominikanerpaters F. Morlion en L. Lunders bij A. Brohee hun diensten aan voor de katholieke filmactie. Om de hulp van de pers in de filmactie in te schakelen stichtte Morlion in 1931 DOCIP (Documentatie van de Cinematografische Pers), met financiële steun van de Filmcentrale. Een jaar later richtte hij de Katholieke Filmliga op met als opdracht het publiek te groeperen, voor te lichten en moreel-pedagogisch te begeleiden (24).

In 1933 werd de voornoemde "Nationale Bond", waarvan de bedrijvigheid vooral van ideologische aard was, grondig omgevormd en hij nam de benaming aan van "Middenbestuur der KFA" (25). Het Middenbestuur, een vzw, nam bij zijn oprichting de reeds bestaande, verspreide katholieke organisaties op filmgebied onder zijn gezag en trad op als overkoepelend en coördinerend orgaan. De hoofdraad van het Middenbestuur was samengesteld uit afgevaardigden van de K.A.-verenigingen en deskundigen van de filmactie zelf. Spil van de werking was echter het hoofdkomitee dat belast was met de studie van de filmvraagstukken op godsdienstig, moreel en cultureel gebied en de houding van de Kerk dienaangaande moest bekendmaken (26).

Als eerste afdeling onder het Middenbestuur opereerde de Katholieke Filmkeurraad. Samengesteld uit een 20-tal priesters en leken vormde hij een tribunaal dat uitspraak deed over de "zedelijke waarde" van alle films die België binnenkwamen en de ideologische tendenzen ervan natrok. Slechts in tweede instantie werd een oordeel geveld over de artistieke en technische waarde. Op grond van deze keuringresultaten werd dan de konkrete "filmleiding" — een geheel van instructies voor het publiek — samengesteld. De lekenmedewerking binnen de keurraad was meestal louter konsultatief want

(23) *Bijlagen tot het Belgisch Staatsblad*, 27.2.1930, akte 168; J.P. WAUTERS, *O.c.*, p. 22-23; M.L. GEYSEN, *De Katholieke Filmactie in België 1920-1940*, onuitgeg. lic. verh., Gent, 1983, p. 41-46.

(24) J.P. WAUTERS, *O.c.*, p. 23-24; *Liga*, 1934, 1, p. 1.

(25) *Bijlagen tot het Belgisch Staatsblad*, 3.6.1933, akte 810.

(26) M.L. GEYSEN, *O.c.*, p. 52-71; J.P. WAUTERS, *O.c.*, p. 24. Het hoofdkomitee bestond uit de volgende leden : barones de Traux de Wardin, algemeen voorzitter, kan. A. Brohee, algemeen aalmoezenier, R. Raymaekers, ondervoorzitter, E.H. Cartuyvels, algemeen sekretaris en als gewone leden F. Morlion, A. Speeckaert en D. Franssen.

de uiteindelijke resultaten dienden steeds het placet van de geestelijkheid te ontvangen (27).

DOCIP sloot zich in 1933 bij het Middenbestuur aan als onafhankelijke technische dienst zonder juridisch statuut. De dienst legde zich toe op de verzameling en klassifikatie van alle mogelijke film-informatie : keuringsuitslagen, technische details, gegevens over de filmnijverheid en de beroepsorganisaties, filmtijdschriften, knipsels, filmfoto's, etc... Op basis van deze opgeslagen informatie funktioneerde de persdienst van DOCIP, die zorgde voor de samenstelling, publikatie en verspreiding van de wekelijks opgestelde filmleiding in een groot aantal katholieke bladen. Ten behoeve van de plaatselijke filmakties werden de belangrijkste filmbesprekingen uitgegeven in de *Filmdossiers* (28).

De Katholieke Filmliga vormde de massabeweging van de film-aktie. Ze streefde drie aktiepunten na : de voorlichting van het publiek via de verspreiding en propaganda voor Docips "filmleiding", de "opvoeding" van het publiek via artikels in tijdschriften, konferenties en zelf ingerichte voorstellingen en de groepering en organisatie van het katholieke bioskooppubliek. Op zoveel mogelijk plaatsen werden liga-afdelingen gesticht die er op hun beurt naar streefden zoveel mogelijk individuen tot liga-lid te maken, wat een financiële bijdrage inhield en het ondertekenen van de "filmbelofte". Later zouden deze liga-afdelingen opgeslorpt worden door de gemandateerde K.A.-verenigingen die een globale aktie op het gebied van de moderne media op het programma hadden (29).

De Katholieke Filmcentrale beoogde een aktieve katholieke deelname aan de exploitatie van de film. Het in 1928 opgerichte verbond van katholieke zaaluitbaters streefde naar waarborgen van de verhuurmaatschappijen inzake het aanbod van "kwalitatieve" films voor hun zalen. Door druk uit te oefenen op de filmindustrie probeerde zij zoveel mogelijk "goede" films voor zich op te eisen om zodoende het kommercieel produceren ervan interessant te maken. Via haar finan-

(27) M.L. GEYSEN, *O.c.*, p. 73-84; F. MORLION, "De katholieke filmkeurraad", *Verhandelingen van het VIe Katholiek Congres van Mechelen*, dl. VII, p. 86-95; K. LUYTEN, "Over de mededeeling der keuringsuitslagen en de vorming van het publiek", *ibid.*, p. 96-103. In 1937 was de keurraad voor wat betreft de geestelijkheid als volgt samengesteld : A. Brohee, E.H. Cartuyvels, E.P. Van Outryve, D. Lunders en F. Morlion.

(28) *De Weg*, 1938, okt., p. 21-22; *Filmliga*, 1936, 6, p. 2; K. LUYTEN, *O.c.*, p. 96-103; *Liga*, 1934, 2, p. 2.

(29) *Liga*, 1935, 3, p. 2; *Liga*, 1933, 7, p. 3; M.L. GEYSEN, *O.c.*, p. 98-137. *Liga*, 1934, 4, p. 7; *Grootmachten*, 1939, 3, p. 10-13; *De Waarheid*, 1937, 5, p. 20-21.

ciële middelen kon zij andere afdelingen, zoals o.m. Docip leefbaar maken (30).

— De radiowerking

De radiowerking van de Offensiefbeweging beschikte niet over zelfstandige werkingsorganen. Haar radio-aktie was erop gericht de Katholieke Vlaamsche Radio-omroep (KVRO) zoveel mogelijk te steunen en te propageren en bij het publiek een "katholieke radio-mentaliteit" aan te kweken, dit vooral via *De Waarheid* en de plaatselijke werking van de Offensiefbrigades. In de propaganda werd het Nationaal Instituut voor Radio-omroep (NIR) sterk op de korrel genomen evenals het bestaande kontrakt met de omroepverenigingen. Vooral het feit dat de KVRO op dezelfde hoogte werd gesteld met de socialistische en liberale omroep was moeilijk te verteren. Men verkeerde in de overtuiging dat de uitzendingen van het NIR anti-katoliek gericht waren en in strijd met de katolieke moraal. Ook de te kleine bewegingsvrijheid bij het opmaken van de eigen programma's werd aangeklaagd (31). De Offensiefbrigades organiseerden plaatselijk "radiodagen" (deze bestonden o.m. uit predikaties over het radiomedium vanop de kansel, verspreiding van propagandabrochures en een volksvergadering), wierven abonnementen voor de *Vlaamsche Radiogids* en haalden op sommige plaatsen de lidgelden voor de KVRO op.

— De aktie voor de openbare zedelijkheid

In 1933 werd Zedenadel, Bond voor de Openbare Zedelijkheid, gesticht als een vereniging met het doel zich door allerlei initiatieven en akties te wijden aan de heropbeuring van de openbare zedelijkheid en de strijd aan te binden tegen alle vormen van "zederverwildering" in het openbare leven en het gezin. Het hoofdsekretariaat was gevestigd in de Cronjéstraat te Borgerhout; Ph. Van Isacker zat de Bond voor en tal van andere bekende katolieke Vlamingen zetelden in de beheerraad en de beschermraad. Haar financiële middelen

(30) F. MORLION, *Filmleiding*, Leuven, 1932, p. 7; *Liga*, 1933, 7, p. 3; *Liga*, 1934, 1, p. 2; *Liga*, 1934, 2, p. 2.

(31) Bijvoorbeeld in : *Hooger Leven*, 1933, 7, p. 198; *De Waarheid*, 1936, 22, p. 18; *De Waarheid*, 1936, 21, p. 13; *De Waarheid*, 1937, 10, p. 22; *De Waarheid*, 1936, 24, p. 22; *De Waarheid*, 1937, 4, p. 15.

haalde de vereniging vooral uit een intense ledenwerving (32). Volgens de aanhangers was de onzedelijkheid op onrustbarende wijze toegenomen en werd de katolieke moraal al te gemakkelijk met de voeten getreden. Aangeklaagd werden de immorele films en teatervertoningen, de pornografische lectuur, de "tentoongespreide onzedelijkheid aan de kust", de modebladen en de propaganda voor anti-konceptie (33).

Het hoofdsekretariaat van Zedenadel stond in voor het aanleggen van een dokumentatie over "alle gevaren die de zedelijkheid bedreigen", voor de uitgave van pamfletten, affiches en propagandabrochures en de organisatie van spreekbeurten. Het beschouwde zichzelf als een gespecialiseerde hulpdienst van K.A. De werking van Zedenadel via de Offensiefbrigades en het MVKA spitste zich o.m. toe op het bekomen van wettelijke voorschriften ter beteugeling van de openbare onzedelijkheid. Hiertoe werden door de leden klachtenbrieven geschreven naar het ministerie en de betrokken gemeentebesturen. Zedenadel was in samenwerking met het Mannenverbond tevens zeer actief aan de kust, waar jaarlijks een speciale zomeractie op het getouw werd gezet. In de meeste badplaatsen werd een Zedenadel-bureau opgericht van waaruit propaganda werd gevoerd tegenover kustgangers en hoteliers. In samenwerking met de IPC werd de actie tegen het "zedenederf" in de pers gevoerd. Ook hier werd vooral gestreefd naar een strengere wetgeving (34).

Als vijfde faktor naast de pers-, film- en radio-actie en die rond de openbare zedelijkheid werd meestal nog de "schoolactie" vermeld, waarvoor echter geen gespecialiseerde propagandavereniging werd gekreëerd. Ook inzake het onderwijs voelde de Offensiefbeweging zich bedreigd door een laïcizeringstendens en achtte zij een sensibilizeringskampagne ten voordele van de katolieke onderwijsinstellingen noodzakelijk. Deze werd vooral gevoerd door *De Waarheid* en in mindere mate door de aktiegroeperingen, die de ouders met vermanende vinger op hun plicht wezen hun kinderen naar katolieke

(32) *Zedenadel*, 1933, 1, p. 1-5; *Zedenadel*, 1935, 1, p. 40-45. Ondermeer Kan. Janssen, Kan. Boon, F. Morlion, K. Dubois, J. Cardijn, R.M. Pauwels (bestuurder van Geloofsverdediging), C. Van Gestel en Mgr. Cruysberghs maakten deel uit van de beschermraad in 1933.

(33) *Zedenadel*, 1937, 3, p. 4-7; *Zedenadel*, 1933, 1, p. 3.

(34) *Zedenadel*, 1935, 1, p. 50; *Zedenadel*, 1934, 4, p. 26-30; *De Waarheid*, 1935, 10, p. 18-19; *Zedenadel*, 1934, 4, p. 26-30; *De Waarheid*, 1939, 14, p. 4-5; *De Waarheid*, 1937, 13, p. 8; *Zedenadel*, 1936, 2, p. 76-78; *Zedenadel*, 1938, 2, p. 83-85; M.L. JANSSEN, "Mededeeling namens Zedenadel", *Verhandelingen van het VIe Katholiek Congres van Mechelen*, dl. VII, p. 231-232.

scholen te sturen (35).

Alle afdelingen en groeperingen die zich inzetten voor de akties inzake de kommunikatiedia en de openbare zedelijkheid werden in hun werking gesteund door een verslaggeving en propaganda in *De Waarheid*. Het blad zelf sprak van een "offensief" inzake pers, film, radio, onderwijs en openbare zedelijkheid, wat zich uitte in de, vooral vanaf 1935, fel opgevoerde aandacht voor de werking van de moderne kommunikatiedia. Vanaf 1936 verscheen er in elk nummer een vaste rubriek over pers, film en radio en jaarlijks werd aan elk van de specializatietakken een volledig speciaal nummer gewijd, zoals ook aan de antikommunistische aktie. De meest diverse kategorieën van bijdragen werden beproefd om het lezerspubliek te sensibilizeren voor de doelstellingen van hun media-akties. Verhalen, sketches, toneelstukjes, kursiefjes, affiches en meer algemene bijdragen beoogden allemaal hetzelfde : op een vrij agressieve manier wilden ze het publiek afhouden van het konsumeren van welk media-produkt dan ook, dat niet als uitgesproken katholiek te boek stond. Ze streefden er bovendien naar het publiek zo strikt mogelijke richtlijnen mee te geven en de "onwetenden" zo goed mogelijk te beschermen. Vandaar de veelvuldige bijdragen in *De Waarheid* met "informatie" : lijsten met wat al dan niet toegelaten werd geacht, eendeloze morele kwoteringen en instructies hoe men over de aangeboden kultuurprodukten als katholiek zijn mening diende te vormen.

De aktiegroeperingen

Als aktiekernen en propagandaploegen van de Offensiefbeweging opereerden de Offensiefbrigades, die in zoveel mogelijk lokaliteiten de plaatselijke propaganda voerden. De brigades, officieel gesticht op 11 januari 1935 in het dominikanerklooster te Antwerpen, groepeerden vooral jong-volwassen leken die aktief wilden meewerken aan de verspreiding en de uitbouw van het "Offensief-ideaal" in hun eigen dorp of stad. Ze dienden op te treden als de plaatselijke "agenten" van de centrale verenigingen en voerden de konkrete pers-, film-, radio-, onderwijs- en zedenakties. De brigades kwamen slechts tot bloei binnen het nederlandstalig gedeelte van het aartsbisdom Mechelen en het bisdom Gent, waaronder die van de stad Antwerpen ongetwijfeld de sterkste en aktiefste groepering vormden. In het bisdom

(35) Zie bijvoorbeeld : *De Waarheid*, 1937, 18, p. 1-2; *De Waarheid*, 1935, 9, p. 7; A. VERBIST, "De hooge waarde der katholieke opvoeding", *De Waarheid*, 1935, 9, p. 1-2; *De Waarheid*, 1938, 16, p. 4; S. NEYRINCK, "Het wereldfront der katholieke school", *De Waarheid*, 1936, 14, p. 10-12.

Brugge werden de opgerichte brigades vrijwel onmiddellijk opgenomen als kernen in het Mannenverbond voor Katholieke Actie (MVKA), gesticht in 1935 door K. Dubois, dat van bisschop H. Lamiroy een officieel statuut verkreeg en gemandateerde leiders.

Elke bij haar oprichting goedgekeurde brigade was in principe samengesteld uit een proost, een lekeleider, sekretarissen voor elke "objekt-specializatie" en militanten. De leider gaf de konkrete opdrachten terwijl de proost fungeerde als de geestelijke en morele raadsman van de brigade-leden. Hij verstreekte hun godsdienstige vorming en kon bepaalde initiatieven verbieden om redenen van zedelijke aard of kerkelijke opportuniteit. De taak van de sekretarissen bestond uit studie-, documentatie- en verkenningwerk inzake pers, film, radio, openbare zedelijkheid en onderwijs in zijn lokaliteit, het doorspelen van zijn bevindingen aan de algemene organisaties en de verzorging van de plaatselijke pers- en filmleiding volgens de opgegeven direktieven. Hun akties hielden ook onderhandelingen in met zaaluitbaters, lokale persorganen en dagbladwinkels teneinde censureringen te bekomen (36).

Als voorwaarden voor het lidmaatschap van de militanten werden zin voor orde, tucht, gehoorzaamheid en gehechtheid aan het gestelde ideaal geponeerd. De 14-daagse kernvergaderingen bestonden voornamelijk uit algemene godsdienstige vorming en besprekingen van de konkrete propaganda-akties. Ongetwijfeld het belangrijkste aktiepunt vormde de verkoop van *De Waarheid*, die werd gekoppeld aan streefcijfers en jaarlijks tijdens de speciale paasaktie een piek bereikte. De verkoop geschiedde van deur tot deur maar het blad werd ook en vooral gekolporteerd aan de kerkportalen. Naast de verspreiding van brochures, pamfletten en affiches werden er ook studiekringen, vergaderingen en meetings opgezet om het publiek te overtuigen van de ideologie waarvoor werd gestreden. Meermaals traden de brigades ook op als een soort katolieke knokploegen voor bijvoorbeeld de boycot van wat als een zedelijk ongeoorloofde film werd beschouwd (37). Jaarlijks werkten de brigades volgens een terugkerend patroon de seizoenwerking af, waardoor voor bepaalde periodes

(36) F. MORLION & M. SMETS, *Vademecum. Ten dienste van leiders en proosten en technische sekretarissen van de Offensiefbrigades en van allen die op een of andere wijze met de Offensiefbeweging kunnen medewerken* (Onuitgegeven document van de Centrale der Offensiefbrigades, 1938), p. 7-8, Archief Dominicanen Leuven; *De Waarheid*, 1937, 23, p. 4-5; M. SMETS, "Doeleinden en werkmiddelen der plaatselijke filmwerking", *Verhandelingen van het VIe Katholiek Congres van Mechelen*, dl. VII, p. 114-120; *De Waarheid*, 1937, 8, p. 16. (37) *Vademecum*, p. 18-21; *De Waarheid*, 1935, 6, p. 10.

alle brigade-militanten voor eenzelfde aktie werden gemobiliseerd. In september startte de speciale filmaktie die zich tot doel stelde het bioskooppubliek op zijn "gewetensverplichting" te wijzen en men streefde in concreto naar zoveel mogelijk hernieuwingen van de zogenaamde "filmbelofte". In de daaropvolgende perswerking werd de (her-)abonnering op katolieke kranten en tijdschriften bij het publiek gestimuleerd o.m. via huisbezoeken. In januari werd er vooral propaganda gevoerd voor de Kvro en deed men aan ledenwerving voor de KVRV en het tijdschrift de *Vlaamsche Radiogids*. In de vakantiemaanden werd de speciale aktie voor de openbare zedelijkheid vooral intensief gevoerd in de badplaatsen en in de weken voor de heropening der scholen stond de promotie-aktie voor het katoliek onderwijs centraal (38).

De brigades waren gegroepeerd in de Centrale der Offensiefbrigades, gevestigd op het bekende adres in de Ploegstraat. De algemene proost, pater M. Smets en hoofdleder Jan Rombauts gaven de algemene richtlijnen aan voor de aktie en vroegen hiervoor de nodige toelatingen bij de geestelijke overheid. Ze leidden eveneens de bijbehorende propagandacentrale, die het nodige pamflettair materiaal produceerde. Er bestond, vooral in de steden, ook een vorm van gewestelijke groepering waarvoor regelmatig diocesane studiedagen werden georganiseerd door de hoofdleding. Jaarlijks werd er een landdag gehouden. De inkomsten van de brigades bestonden uit procenten op de verkoop van allerhande propagandamateriaal aan de traditionele katolieke verenigingen en op het ophalen van lidgelden, naast hoogstwaarschijnlijk een fikse privé-steun.

Vanuit de hoofdleding werd angstvallig gewaakt over de banden met de parochiale geestelijkheid. Bij de oprichting van een brigade kontakteeerde M. Smets de betrokken pastoor en vroeg diens uitdrukkelijke toestemming. Beklemtoond werd dat de brigade zich steeds beschikbaar diende te stellen voor de uitvoering van de door de pastoor gewenste opdrachten en zij voor haar propaganda-aktiviteiten altijd diens placet behoefde. Elke proost werd geacht regelmatig bij de plaatselijke geestelijke overheid verslag uit te brengen over de werkzaamheden van de brigade en de samenwerking met het (parochiale) verenigingsleven te versterken en te stimuleren (39). De aanmaningen van de hoofdleding aan haar brigades zich binnen het parochiaal verband niet al te autonoom op te stellen berustte waarschijnlijk op waarschuwingen dienaangaande van de sekuliere geestelijkheid. Veel parochiepriesters stonden immers niet al te geestdriftig

(38) *De Waarheid*, 1938, 11, p. 12-13; *De Waarheid*, 1936, 21, p. 16. Gegevens bevestigd in interview met N. DE JAGER, 29.12.1983.

(39) *Vademecum, O.c.*, p. 7-10.

tegenover dergelijke aktiegroeperingen omdat zij, evenals bepaalde K.A.-organisaties, in hun ogen een para-parochiale aktiviteit dreigden te ontwikkelen (40).

Naarmate de antikommunistische hetze binnen de katolieke wereld steeds heftiger werd, gingen de Offensiefbrigades hun antikommunistische propaganda ook meer centraal stellen. De landdag in augustus 1937 kwam bijeen rond het thema "het goddeloos kommunisme in ons land" en als sprekers traden J. Rombauts, een vertegenwoordiger van Copac, L. Scheere, een vlaams-nationalist, pater Van Rooy en M. Smets op. Praktisch geschiedde de antikommunistische aktie volgens hetzelfde patroon als die voor de media : vooreerst diende men te achterhalen hoe en waarom het kommunisme in een bepaalde streek of stad groeide en welke personen zich met kommunistische "agitatie" bezighielden. Als "tegengif" werd een intense verspreiding van *De Waarheid* voorgesteld, dat in de jaren 1935-1938 inderdaad bol stond van de antikommunistische propaganda. Voorts diende de publieke opinie wakker geschud te worden met pamfletten, tot de verbeelding sprekende affiches, sermoenen, straatpredikaties, meetings en tentoonstellingen over de "verderfelijke verwezenlijkingen van het kommunisme" (41).

In de provincie West-Vlaanderen leidde de oprichting van de Offensiefbrigades, die niet werkten binnen de kaders van de officieel gemandateerde K.A., in de eerste helft van 1935 tot moeilijkheden, vooral door tussenkomst van Karel Dubois. Dit had de ontbinding van de brigades in het bisdom Brugge tot gevolg en versnelde impliciet de oprichting van het MVKA. Tijdens de eerste maanden van 1935 werden ook in West-Vlaanderen door M. Smets bij de geestelijkheid aanvragen ingediend om op verschillende plaatsen Offensiefbrigades op te richten en te starten met de verspreiding van *De Waarheid* (42). Rond diezelfde periode formuleerde Dubois aan H. Lamiroy enkele uitgewerkte voorstellen inzake de organisatievorm van de toekomstige K.A.-vereniging voor volwassenen, het mannenverbond. Kernpunt was dat het mannenverbond diende opgevat en uitgebouwd te worden als een echte organisatie van K.A., die rechtstreeks haar direktieven van de hiërarchie ontving, alle standen

(40) E. GERARD, "Het MVKA", *Het Bisdom Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters, gelovigen*, Brugge, 1984, p. 525-526.

(41) *De Waarheid*, 1937, 14, p. 24; M. SMETS, "Tegen het goddeloos kommunisme", *Hooger Leven*, 1937, p. 993-995.

(42) Papieren K. Dubois, nr. 4.2.1.6., KADOC, Leuven : verschillende brieven van pater Smets, februari 1935, aan een leraar van het klein seminarie te Roeselare en verscheidene dekens van het bisdom Brugge, handelend over de oprichting van de Offensiefbrigades.

omvatte en een modern apostolaat zou ontwikkelen inzake film, pers, radio, onderwijs en openbare zedelijkheid. Dubois zag zich echter in zijn plannen gedwarsboomd door de oprichting van de Offensiefbrigades en signaleerde dit gevaar dan ook aan Lamiroy.

Dubois beschouwde de brigades als een "onduldbare oprichting van een K.A.-groepering buiten de hiërarchie", dit in tegenstelling tot wat Morlion hem vroeger had verzekerd, namelijk dat de Offensiefbeweging beoogde te fungeren als een dokumentatiedienst voor de eigenlijke K.A.-verenigingen. Dubois was ook van mening dat in deze groeperingen voor modern apostolaat tal van Vlaams-nationalistisch georiënteerde jong-intellektuelen werden opgenomen, zoals ondermeer Van der Hallen en Leo Scheere en dat men in de Ploegstraat een "Vlaamse tegenhanger van Rex" probeerde te lanceren. Hij drong bij Lamiroy dan ook aan op een snelle oprichting van het mannenverbond en een officiële vraag tot ontbinding van de Offensiefbrigades, wat kort daarna ook effectief gebeurde (43).

Het MVKA was een organisatie gekenmerkt door dezelfde strijd-bare, "offensieve" katholieke geest en hervormingsdrang als de Offensiefbeweging en die paste in de teatrale tijdsgeest. De vereniging stelde zich tot doel: "een hernieuwing in Christus van het individu, de moderne propagandamiddelen, cultuur, ontspanning en het sociale leven", en was georganiseerd volgens de "specialisatie naar het objekt" namelijk vijf vertakkingen werden opgezet voor pers, film, radio, onderwijs en openbare zedelijkheid (44). Ondanks de onenigheid in 1935 bleef het MVKA voor zijn akties een beroep doen op de diensten van de Offensiefbeweging. Deze behielden voor Dubois hun volle reden van bestaan, namelijk het leveren van gespecialiseerde dokumentatie voor de werking in de dekanale kernen van het MVKA (45). Ook met Morlion en *De Waarheid* werden de kontakten behouden en nog versterkt. Regelmatig verschenen er bijdragen van Morlion in *De Weg*, het leidersblad van het MVKA, meestal over problemen rond pers en film, maar ook over algemene apologetiek. Vanaf de zomer 1935 werd er met Geloofsverdediging tevens onderhandeld over de verspreiding van *De Waarheid* in het bisdom Brugge.

(43) Brieven van K. Dubois aan H. Lamiroy, jan/febr. 1935 en bisschoppelijk goedgekeurde brieven van K. Dubois aan Morlion en Smets, maart 1935, - Papieren K. Dubois, nr. 4.2.1.6., KADOC, Leuven.

(44) K. DUBOIS, "Het mannenverbond voor Katholieke Actie", *De Weg*, nov. 1935, p. 6-12.

(45) *Ibid.*, p. 9; *Zedenadel*, 1936, 4, p. 76-78; *Zedenadel*, 1938, 4, p. 83-85; *De Weg*, okt. 1936, p. 21-23; *De Weg*, nov. 1937, p. 42-44; Korrespondentie tussen de KFA en K. Dubois en tussen de KVRV en K. Dubois, - Papieren K. Dubois, nrs. 4.2.1.5. & 4.2.1.7., KADOC, Leuven.

Vanaf begin 1936 verscheen *De Waarheid* in West-Vlaanderen onder de titel *Voorwaarts* en was de propaganda en verkoop ervan een speciaal aktiepunt van de kernen van het mannenverbond (46).

— Samenwerking met andere antikommunistische organisaties

Verscheidene bronnen van diverse aard bevestigen de relaties tussen Morlion en de “Concentratie der propagandamiddelen voor het anticommunistische offensief”, kortweg genaamd COPAC. Copac was een organisatie, agerende vanuit Brussel en financieel gesteund van patronale zijde, die zich via allerlei “opsporingswerk” en propagandamiddelen onverbloemd bezighield met antikommunistische aktie. Officieel werd het als vzw opgericht op 7 november 1938 maar er zijn heel wat aanduidingen dat het reeds bestond in 1937 (47). Vanaf april 1938 startte Copac met de uitgave van een maandblad, *Volkswacht* (voor Wallonië *Rassemblement*) dat, hoogstwaarschijnlijk gefinancierd door industriële kringen, vooral verspreid werd onder het stedelijk arbeidersproletariaat. Het bijvoegsel *Volksblad* (*Le Populaire*) werd eveneens kosteloos rondgedeeld in fabrieken. Het blad weerspiegelde de belangstelling van Copac voor het kommunistisch experiment in de Sovjet-Unie en het zogenaamde “opruiingswerk” van door Moskou opgeleide kommunistische agitators in België. Het voerde een uitgebreide propaganda-aktie, vooral gekoncentreerd in de steden, door middel van affiches, voordrachten, tentoonstellingen en pamfletten (48).

Vanaf 1937 dook de naam Copac regelmatig op bij de verslaggeving over antikommunistische akties in *De Waarheid* en Copac verleende haar medewerking aan de organisatie van de tweede landdag der Offensiefbrigades in 1937. Het stond in voor levering van antikommunistisch propagandamateriaal aan de Offensiefbrigades en in samenwerking met Morlion werd ondermeer een uitgebreide affiche-aktie opgezet waarvan de kostprijs werd betaald door Luikse industriëlen. Op basis van verscheidene bronnen mag worden aangenomen dat Morlion op zijn minst met Copac regelmatige kontakten

(46) *De Weg*, okt. 1936, p. 19-23.

(47) *Volkswacht*, april 1938, p. 8; Voorzitter was Charles Terlinden en schatbewaarder was E. Stappaerts. *Bijlagen bij het Belgisch Staatsblad*, 7.11.1938.

(48) *Volkswacht*, mei 1938, p. 4; *Volkswacht*, nov. 1938, p. 4; M. VAN WOUWE, *Katholieken en bolsjewisme, 1933-1940. Organisaties en personen uit de katholieke wereld tegenover het begrip bolsjewisme in de vooroorlogse krisistijd*, onuitgeg. lic. verh., Gent, 1976, p. 83-88.

onderhield (49). Hoogstwaarschijnlijk werkte hij ook samen met de gelijkaardige franstalige antikommunistische organisatie SEPES (Société d'études politiques, économiques et sociales), opgericht in 1931 als een vzw, dat op zijn beurt samenwerkte met Copac. Ook met Rex heeft Morlion het in de loop van de jaren dertig gehad over een of andere vorm van samenwerking. Volgens pater Nuyens ontving Geloofsverdediging in 1934 het bezoek van Leon Degrelle en stelde deze toen voor om de dokumentatiedienst van Geloofsverdediging met die van Rex samen te smelten. Ondanks aandringen van Morlion, werd dit toen in de Ploegstraat afgewezen (50).

3. DE STRIJD TEGEN DE LEVENSBESCHOUWELIJKE VLJANDEN

In haar strijd voor de verovering van het openbare leven voor het katholicisme lag het zwaartepunt van de akties van de Offensiefbeweging, naast de initiatieven op het gebied van de media, op het ideologisch offensief tegen wat zij noemde "kerkvijandige" stromingen en wereldbeschouwingen die hun opmars ingezet hadden en een georganizeerde aanval deden tegen de verworvenheden en de vrijheden van het katholicisme. Als vijand nummer één gold het kommunisme, dat volgens hen niet alleen in de Sovjet-Unie de macht in handen had, maar overal waar zich revoluties en internationale konflikten voordeden, aan het werk scheen te zijn. Na verloop van tijd werd ook het nationaal-socialisme sterk op de korrel genomen. Aan het fascistisch experiment in Italië werd daarentegen weinig of geen aandacht gespendeerd. Hoofddoel van de propaganda was het publiek bewust te maken van de gevaren die wereldbeschouwingen als het marxisme betekenden voor de katolieke tradities en de vrijheid van de Kerk. Bij de bepaling van haar houding tegenover internationale stromingen en konflikten liet de Offensiefbeweging zich steeds strikt leiden door de pauselijke uitspraken hieromtrent, vooral de encyclieken *Divini Redemptoris*, *Mit Brennender Sorge* en *Quadragesimo Anno*. Algemeen gezien was het ideologisch offensief van de beweging een anti-, een tegenoffensief en de nadruk lag dan ook veel meer op de kritiek dan

(49) P.A. VAN ROOY, "Marxisme betekent materialisme", *De Waarheid*, 11, p. 1-2; F. MORLION, "Vlaanderen en de grootmachten", *De Waarheid*, 1937, 16, p. 16-17; M. SMETS, "Tegen het goddeloos kommunisme", *Hooger leven*, 1937, p. 993-995; *De Waarheid*, 1937, 14, p. 24; document behorend tot het patrimonium van de stad Luik over een vergadering van Morlion met Luikse industriëlen (18.3.1937) (VAN HAVER G., o.c., p. 179 & 208; Papieren ACW nationaal, nr. 62, KADOC, Leuven.

(50) Interview J.A. Nuyens, Antwerpen, 30.11.1983.

op de aandacht voor het voorgestelde alternatief, het korporatisme.

1. Kommunisme : het allesoverheersende gevaar

Antikommunisme was in Belgische kerkelijke en konservatieve kringen in het interbellum een bijna vanzelfsprekende komponent van het gedachtegoed (51). De verkiezingen van 1936, de daaropvolgende stakingsbeweging, de Spaanse burgeroorlog, het Volksfront in Frankrijk en de daaruit voortvloeiende vrees voor de totstandkoming van een volksfront van kommunisten, socialisten, eventueel met linkse liberalen en kristen-demokraten dreven het kerkelijk antikommunisme ten top. Dit katholiek antikommunisme, dat aanleiding gaf tot een nieuwe kruistocht, werd bovendien bevestigd en gestimuleerd door bisschoppelijke en pauselijke verklaringen. Vanaf het eind van de jaren twintig volgden de uitspraken elkaar op waarin de keuze tussen goed en kwaad en de bedreigde beschaving als motieven telkens terugkeerden. *Quadragesimo Anno* bepleitte vooral een sociale politiek en veroordeelde het kommunisme met zijn klassenstrijd en zijn vernietiging van het privaat-eigendom. In *Acerba Animi* (1932) noemde de paus Mexico waar Kerk en gelovigen onrecht werd aangedaan en waar de situatie vergelijkbaar was met die in Rusland. De pauselijke antikommunistische visie kreeg haar syntese in *Divini Redemptoris* (1937) die oppervlakkig de marxistische leer en zijn toepassing uiteenzette, waarna uitvoerig de leer van de Kerk over mens, gezin, maatschappij en de middelen om zich op doeltreffende wijze te verzetten tegen het kommunisme werden behandeld. De Belgische bisschoppen lieten zich evenmin onbetuigd : in hun gezamenlijke kerstboodschap van 1936 werd het kommunistisch, evenals het fascistisch totalitarisme veroordeeld. Ook de herderlijke brief van de Spaanse bisschoppen, midden 1937, waarin de Spaanse burgeroorlog werd geduid als een strijd tussen het barbaarse kommunisme en de kristelijke beschaving had in België zijn weerslag.

(51) Over het kerkelijk antikommunisme in het algemeen : A.M.J. KREYKAMP, "Het anticommunisme van de Kerken", *Wending*, 1968, 23, p. 611-635; H. STEHLE, *Die Ostpolitik des Vatikans 1917-1975*, München-Zürich, 1975; R. BANKS, "The intellectual encounter between Christianity and Marxism : a Contribution to the Pre-History of a Dialogue", *Journal of Contemporary History*, XI, 1976, p. 309-331. Een belangrijke bijdrage tot het katholiek antikommunisme in Nederland is : P. LUYKX, *De Actie "voor God" 1936-1941. Een katholieke elite in het offensief*, Nijmegen, 1978. Voor het kerkelijk antikommunisme in België in de jaren dertig, zie : G. VAN HAVER, *O.c.*, p. 176-179 en 269-270; M. DE WILDE, *O.c.*, p. 22-37.

De Offensiefbeweging had een niet te verwaarlozen aandeel in de katolieke antikommunistische propaganda in het Vlaanderen van de jaren dertig, met een hoogtepunt van de aktie in 1936-1937. Haar afkeer van marxisme/kommunisme kwam voor als een alles meeslepend, erg gevoelsgeladen thema, eerder dan als een principieel verantwoord houding. Men voelde zich geroepen tot het mobilizeren voor een nieuwe kruistocht, een katoliek offensief dat uiteraard gericht was tegen de Sovjet-Unie, het enige land waar sinds 1917 de marxistische theorieën in praktijk werden omgezet. Door een agressieve propaganda probeerde de Offensiefbeweging haat tegen het kommunisme bij de bevolking aan te kweken door het voor te stellen als een systeem waarin dwang, onmenselijkheid en misdaad primeerden. Beeld en vokabularium vertoonden meestal dezelfde kenmerken : het kommunisme, de "aartsvijand" wilde met alle mogelijke middelen elke orde omverwerpen om een samenleving zonder God en tegen God te verwezenlijken. Juist de Katolieke Kerk was doelwit van felle aanvallen omdat haar leerstellingen de sterkste hindernis voor revolutie betekenden en aan de zijde stond van de beschaving, orde en sociale rechtvaardigheid. Hun antikommunistisch offensief was in hoge mate pamflettair en steunde dan ook nauwelijks op een ideologische basis. Met een stroom van korte berichten, verslagen over gebeurtenissen, tekeningen met gruwelijke afbeeldingen, karrikaturen van de "rode leiders" en affiches met de leuze "Rome of Moskou" werd de aandacht tegen het "rode gevaar" levendig gehouden.

De doktrine

Het marxisme/kommunisme werd niet grondig op leerstellig gebied onderzocht maar vooral de excessen van het stalinisme werden gretig aangegrepen voor de opbouw van een antikommunistische ideologie. In de beschouwingen kon men moeilijk een onderscheid maken tussen de eigenlijke doktrine en het Russisch experiment waar allerlei verwezenlijkingen niet aan de leer beantwoordden. Wat weergegeven werd was dikwijls niet veel meer dan een vermenging van enkele subjektief geselecteerde grondelementen van het socialistisch ideeëngoed met abstrakte formuleringen over de feitelijke ontwikkelingen in de Sovjet-Unie, die men in strijd oordeelde met de katolieke etiek en de sociale leer. Het kommunisme werd beschouwd als een nieuwe heilsleer, een "vals messianisme" en een integrale levensbeschouwing waarin de ontkenning van het bovennatuurlijke, het uitsluiten van alle finaliteit en de economische gelaagdheid van al het

spirituele "een regelrechte aanval" betekenden (52).

Katholicisme en kommunisme werden in de propaganda tegenover elkaar gesteld als gelijkwaardige grootheden en vergelijkbare -ismen, als twee heilsboodschappen waarbij het betoog tenderde naar een principiële onverzoeenbaarheid. Het kommunisme was gelijk aan materialisme, het katholicisme aan spiritualisme en van daaruit waren op alle gebied leerelementen van beide stelsels met elkaar in strijd, met name tegenover het kapitalisme, in het streven naar de verheffing van het proletariaat (klassenstrijd versus naastenliefde), in hun propagandamethodes (geweld versus overreding), in hun opvatting over het gezin (vrije liefde versus onverbreekelijk huwelijk) en in het economisch leven (doel op zich versus middel tot zedelijke verheffing) (53). Bovendien werd het ateïstisch kommunisme verbonden met een noodzakelijk verval van elk zedelijk normbesef en de ontarding in kleinburgerlijkheid. Historisch beschouwde men het bolsjevisme als het kulminatiepunt van een ontwikkeling naar een materialistische levensbeschouwing, ingezet bij de renaissance en lopend via de Hervorming, het empirisme, het rationalisme, het individualisme, de Franse Revolutie, het liberalisme en het socialisme (54).

— Het Sovjetrussisch experiment

Omdat de Sovjet-Unie het enige land was waar men de "heilsleer" in werkelijkheid trachtte om te zetten viel een beschouwing over de doktrine vaak samen met een schildering van het Russische experiment als een mislukking op alle terreinen. Dit illustreerde volgens hen het best het failliet van de kommunistische praktijk. In het

(52) W. DEKKERS, *Kerk en communisme. Beschouwingen bij de encyclyiek Divini Redemptoris van Paus Pius XI over het communisme*, Tongerlo, 1937. C. VAN GESTEL, "De filosofie van het Bolsjewisme", *Kultuurleven*, 1937, 2-3, p. 153-168.

(53) M.S. GILLET, "Katholicisme en communisme", *Kultuurleven*, 1937, 2-3, p. 334-354; *Voorwaarts*, 1936, 15, p. 16.

(54) Aan de situering van het kommunisme in historisch perspectief, m.a.w. de opstelling van een soort "stamboom" van het bolsjevisme werd veel aandacht besteed in *De Waarheid*. Twee reeksen artikels verschenen hierover in 1937 : H. RONGEN, "De dynamiek van het socialisme", *De Waarheid*, 1937, 7, p. 6-7; ID., "Historisch overzicht van het socialisme", *De Waarheid*, 1937, 10, p. 12-13; nr. 12, p. 6-7; nr. 15, p. 18-19; A. FRANCK, "Het heil door het communisme?", *De Waarheid*, 1937, 18, p. 11-14; 19, p. 18; 20, p. 7; C. VAN GESTEL, "Communisme en socialisme, hun verwantschap en hun onderscheid", *Ons Ge-loof*, 1936, 10, p. 385-394; 11, p. 433-444.

oordeel werd echter geen rekening gehouden met eventuele verschillen in historische achtergronden en de economische situatie tussen Oost en West. Het Russisch experiment kreeg m.a.w. de waarde van een absolute testcase van de kommunistische leer.

Het thema "Kerk en godsdienst in de Sovjet-Unie" nam binnen de propaganda uiteraard een belangrijke plaats in, hoewel er aan het lot van de vervolgte kerken relatief weinig aandacht werd besteed. De zeer geringe omvang van het katholicisme als kerkgenootschap in de Sovjet-Unie moet hierin ongetwijfeld een rol gespeeld hebben. Het aanklagen van de vervolging van de Russisch-Orthodoxe Kerk rekende men duidelijk niet tot zijn belangrijkste taak (55). De aandacht ging vooral naar de vervolgers uit. Men wees op de tegenstelling tussen godsdienst en kommunisme omwille van de totalitaire aanspraken van het systeem op het geestesleven van de enkeling. "Het kommunisme vervolgt de Kerk in Rusland, het kommunisme aan de macht in het Westen zou hetzelfde doen" was de hoofdidee die in de publikaties werd naar voor gebracht. De godsdienstbestrijding in de Sovjet-Unie werd voorgesteld niet als door specifieke omstandigheden bepaald, maar als principieel inherent aan de marxistische leer. Kerkvervolging gold in hun visie als een primaire activiteit van het kommunisme, als een noodzakelijk gevolg van de materialistische wereldbeschouwing (56).

Veel belangstelling valt er te noteren voor de Sovjetrussische "Bond der Godloozen", vanaf 1929 de "Bond der Strijdende Godloozen" geheten (57). De omvang van het ledenaantal, het aantal publikaties en de oplagecijfers en de propagandamethodes van de

(55) O. LEROI, *Sovjet-Bankroet. Twintig jaren geloofsvervolging in het Roode Rijk*, Roeselaere, 1938. De ondertitel van deze brochure laat veel informatie vermoeden over de kerkvervolgingen maar de nadruk ligt helemaal niet op Kerk en godsdienst in de Sovjet-Unie. Het is de neerslag van een reis naar de Sovjet-Unie van de jonge Nederlandse journalist L. Soeterboek, eind 1937. Hij maakte de reis, met vermoedelijk alleen bezoeken aan Moskou en Leningrad, in opdracht van de Katholieke Wereldpost te Breda.

(56) W. DEKKERS, *O.c.*, p. 64-67; J.D. MAES, "De godsdienstphilosophie van het Bolsjewisme", *Kultuurleven*, 1937, 2-3, p. 180-189; A. FRANCK, "Zoo denkt het communisme over godsdienst", *De Waarheid*, 1937, 20, p. 19; ID., "De Communistische mensch", *De Waarheid*, 1938, 1, p. 7; P.F. GEYSEN, "Offensiefmotieven", *Hooger Leven*, 1935, p. 1621; *De Waarheid*, 1936, 22, p. 22; 23, p. 21; 1937, 1, p. 11; 8, p. 10.

(57) Deze Bond, tussen 1922 en 1925 uit een partikulier initiatief tot ontwikkeling gekomen, werd al spoedig, in 1926, de door het regime gesanctioneerde en gesubsidieerde organisatie ter verzorging van de antigodsdienstige propaganda. Hij stond onder leiding van E. Jaroslavsky, die in 1921 lid van het Centraal

Bond stonden centraal. Er werd geciteerd uit *De Godlooze*, het orgaan van de Bond en uit redevoeringen van Jaroslavski waar het ging om de verwezenlijkingen van de organisatie, allemaal citaten die de haat van het kommuniste tegen Kerk en godsdienst konden illustreren. Hierbij werd de interne band en de samenwerking tussen de Bond en het regime sterk benadrukt. Overheersend was ook de vrees voor de invloed van de Bond op de Internationale van Proletarische Vrijdenkers en de eventuele navolging in het westen van de methodes en organisatie van de Bond (58).

Bij de kritiek op de sociaal-ekonomische politiek van de Sovjet-Unie was het doel duidelijk het aan de kaak stellen van het zogenaamde "Sovjet-bankroet" in zoveel mogelijk opzichten. Vooral de beschrijving van de woningnood, de slechte leefomstandigheden, de lage lonen, de slechte voedselkwaliteit en onvoldoende rantsoenen, de arbeidsvoorwaarden, de ontbrekende medische voorzieningen en de magere resultaten van de landbouwkollektivizatie dienden de totale mislukking van het ekonomisch en sociaal beleid te illustreren. Hoofdtoon was ook de kritiek op de ondergeschiktheid van de arbeider aan het produktieproces en op de "ontaarding van het systeem in een vorm van staatskapitalisme" (59). Over dit alles werden door de propagandisten rechtstreekse vergelijkingen met de Belgische situatie gemaakt, zonder verschillen in historische ontwikkeling in beschouwing te nemen.

In de kritiek op het diktatoriale politieke systeem overheerste de aanklacht van de stalinistische terreurmethodes. Via allerlei soorten propaganda werden de macht van de geheime politie, de bureaucratie, de dwangarbeid in de kampen, de foltering en de partijzuiveringen te berde gebracht, evenals de beknotting van het arbeids- en

Komitee van de Partij was geworden. Het aantal leden steeg van enkele honderduizenden tot circa 5 miljoen in de periode van radikalizing (1929-1931). Na 1932 en vooral in de tijd van de op het Westen gerichte buitenlandse politiek vanaf 1935, namen de mogelijkheden van de organisatie sterk af. De Bond werd in 1941 door Stalin opgeheven. J.S. CURTISS, *The Russian Church and the Soviet State 1917-1950*, Boston, 1953, p. 196-230; P. LUYKX, *O.c.*, p. 190. (58) J. DE BIVORT DE LA SAUDEE, *Een nieuw offensief der Zonder-God*, Antwerpen, 1936; *De Waarheid*, 1935, 9, p. 8-9; W. DEKKERS, *O.c.*, p. 225-233; VAN LEER, "De grootste vijand van 't bolsjewisme wil niet sterven", *De Waarheid*, 1939, 18, p. 6; *De Waarheid*, 1936, 7, p. 8-9; *De Waarheid*, 1938, 5, p. 9; S. NEYRINCK, "Offensiefmotieven. Christus terug in Rusland? Wendingen in het Sovjet-offensief", *Hooger Leven*, 1935, p. 301. (59) W. DEKKERS, *O.c.*, p. 72-74; R. DE MAN, "De ontwikkelingsgang van de ekonomie in Sovjet-Rusland", *Kultuurleven*, 1937, 2-3, p. 212-234; F. MUCKERMANN, *De arbeider in Sovjet-Rusland*, Brussel, 1933; O. LEROI, *O.c.*; *De Waarheid*, 1933, 2, p. 26; *De Waarheid*, 1933, 3, p. 68-69; *De Waarheid*, 1937, 2, p. 11.

stakingsrecht (60). Aangetoond werd ook hoe alle kultuuruitingen en moderne media door het regime werden uitgebouwd als propagandamiddelen in dienst van de revolutie en de kommunistische levensbeschouwing. De censuur, de opzettelijke vervalsingen, de beperktheid van de toegelaten tematiek en de enge ruimte waarbinnen de artiesten zich konden bewegen, werden bij voorbaat in de verf gezet. Wel werd toegegeven dat de Staat via een gesubsidieerde verspreiding van de cultuurprodukten had bijgedragen tot de ontwikkeling van de volkskultuur in achtergebleven gebieden (61).

Merkwaardig in de antikommunistische ideologie was ook de wijze waarop de socialistische en de zogenaamde "sexuele" revoluties, die in de Sovjet-Unie plaatsvonden, aan elkaar werden gekoppeld. In de propaganda werd een beeld opgehangen van een totale zedelijke ontaarding van huwelijk en gezin die in hun visie een noodzakelijk gevolg was van de materialistische levensbeschouwing van het kommunisme. Aangeklaagd werd vooral de propaganda voor een vrije sexuele moraal, de soepele echtscheidingsmogelijkheden, de zwangerschapsonderbrekingen, de staatsinmenging in de opvoeding en de uithuizige vrouwenarbeid (62).

(60) W. DEKKERS, *O.c.*, p. 68; F. LAUWERS, "De staatsleer van Sovjet-Rusland", *Kultuurleven*, 1937, 2-3, p. 190-210; H. RONGEN, "De inrichting van den Sovjet-Staat", *De Waarheid*, 1937, 17, p. 6-7; F. MUCKERMANN, "Rome en Moskou", *Hooger Leven*, 1935, p. 634; *De Waarheid*, 1934, 2, p. 35-38; J. VAN DEN BEMDE, "De kremenlinwolven verscheuren elkander", *De Waarheid*, 1936, 6, p. 10-19; D. KEMPEN, "De arbeider in de USSR", *De Waarheid*, 1936, 20, p. 10-11.

(61) Vooral Pol Heyns was actief inzake kritiek op de Sovjetrussische cultuurpolitiek. P. HEYNS, "De Sovjetrussische letterkunde in vogelvlucht", *Kultuurleven*, 1937, 2-3, p. 278-297; ID., *Sovjet-Rusland en Wij* (Offensiefbrochuren, nr. 2), Antwerpen, 1934; ID., "Literatuuroffensief in de URSS", *Kultuurleven*, 1934, 3, p. 664-673; ID., "De radio in de USSR", *De Waarheid*, 1936, 23, p. 8; *De Waarheid*, 1936, 20, p. 19.

(62) C. ROBEYS, "Familiewetgeving in Sovjet-Rusland", *Kultuurleven*, 1937, 2-3, p. 248; A. VAN ROOY, "Huwelijk en familie bij de Sovjets", *De Waarheid*, 1936, 20, p. 20; J. DE BRUYN, "Het land der verdrukte vrouwen, Sovjet-Rusland", *De Waarheid*, 1936, 20, p. 22; *De Waarheid*, 1935, 10, p. 17; *De Waarheid*, 1935, 11, p. 11; *De Waarheid*, 1934, 8-9, p. 183-185; D. KEMPEN, "Moskou neemt reparatiewerk aan", *De Waarheid*, 1936, 13, p. 6-7. Wat onder de naam "sexuele revolutie" in de Sovjet-Unie bekend staat en een poging inhield nieuwe verhoudingen te scheppen tussen de sexen en daarmee een nieuwe basis voor het huwelijk was, in werkelijkheid een fenomeen van korte duur en riep heel wat verzet op bij de bevolking, in tegenstelling tot het beeld dat in de propaganda werd opgehangen. Vanaf 1926, toen de nieuwe gezinswetgeving werd aangenomen bestond er reeds tegenstand en het is het regime nooit gelukt de nieuwe opvattingen over het gezin, de positie van de vrouw en de sexuele moraal in de praktijk om te zetten. Tegen het midden van de jaren dertig vond er een omme-zwaai plaats : ondermeer het invoeren van een civiele huwelijksplechtigheid, een

Een apart luik vormden de waarschuwingen voor de export van de revolutie door de Sovjet-Unie en de vanaf 1935 daarmee samen- gaande volksfronttaktiek. De Komintern en de kommunistische par- tijen in de verschillende landen werden uiteraard beschouwd als het belangrijkste instrument ter vestiging van de wereldrevolutie. De Kommunistische Partij in België werd nagenoeg compleet losgemaakt van de sociale kwestie en louter gezien als “een dienaar van Mos- kou”. Er werd gewaarschuwd voor de propaganda en het opruiings- werk van de Komintern. Via hun “celwerking”, “ondergrondse ar- beid”, hun inlichtingendienst en hun plaatselijke agitatoren was de Sovjet-Unie in hun ogen een belangrijke oorzaak van de stakingsbe- wegingen. Regelmatig werd verslag uitgebracht over de activiteiten van de Belgische kommunisten en hun pers (63).

De vorming van een volksfront dat vanaf 1935 door de kommu- nistische partijen werd nagestreefd bracht in bepaalde landen de kommunisten in samenwerkingsverbanden met andere politieke strekkingen, met name groeperingen ter linkerzijde en uit het demo- kratisch centrum, om gezamenlijk het hoofd te bieden aan de fascis- tische bewegingen. Tegen deze nieuwe strategie was de antikommu- nistische propaganda juist gericht omdat men vreesde dat de nu min- der scherp geprofileerde kommunisten erin zouden slagen andere par- tijen of groepen tot samenwerking te overhalen. Er werd zoveel mo- gelijk informatie over hun taktiek verspreid en vooral over de orga- nizaties via dewelke een eventueel volksfront zou kunnen gereali- zeerd worden, opdat deze voor de katolieke achterban “herkenbaar” zouden worden. Als meest gevaarlijke organisatie werd de “Interna- tionale Roode Hulp” vermeld, in 1922 in Moskou opgericht, met een Belgische afdeling en een nevenorgaizatie “de Vlaamsche Volkshulp”. Daarnaast golden nog een hele reeks internationale verenigingen als gevaarlijk, gaande van de Internationale der Proletarische Vrijdenkers

zwaardere belasting op echtscheiding en campagnes tegen promiscuïteit en vroeg huwelijk zijn in dat verband te noemen. K. GEIGER, *The Family in Soviet-Rus- sia*, 1968; P. LUYKX, *O.c.*, p. 194-195.

(63) A. VAN ROOY, “Communisme in Vlaanderen”, *De Waarheid*, 1937, 16, p. 20-21; ID., “Het communisme in België”, *Kultuurleven*, 1937, 2-3, p. 300-312; W. DEKKERS, *O.c.*, p. 53-55 & 62-63; *De Waarheid*, 1938, 9, p. 15; A. VAN LEER, “Communistische vliegenvangers”, *De Waarheid*, 1938, 17, p. 1 2; *De Waarheid*, 1936, 18, p. 8-9; D. KEMPEN, “De tijgerklauw van Moskou”, *De Waarheid*, 1936, 2, p. 6-11; *De Waarheid*, 1936, 1, p. 12-13; P.H. RONGEN, “De dreiging van het communisme”, *De Waarheid*, 1937, 20, p. 1-2; J. VAN- DERVEKEN, “Communistische perspraktijken”, *De Waarheid*, 1936, 20, p. 18.

tot bijvoorbeeld de Vrouwen-Vredesbond (64).

— De Spaanse burgeroorlog

Een hevig geladen thema in de antikommunistische publicistiek vormde ook de Spaanse Burgeroorlog. De opstand van een aantal rechtse generaals onder leiding van Franco tegen de na de verkiezingen van februari 1936 wettig totstandgekomen "Frente-Popular"-regering en die al snel uitgroeide tot een geïnternationaliseerd konflikt werd van katholieke zijde immers beschouwd als een akute botsing tussen kommunisme en kristelijke beschaving. Twee maanden na het uitbreken van de burgeroorlog werd door het Vaticaan stelling genomen. In zijn verklaring beschouwde Pius XI de burgeroorlog als een uitbarsting van haat en vervolging, als een strijd tussen goed en kwaad, als een wereldomvattende worsteling tussen kommunisme en het katholieke geloof en ging hierbij voorbij aan de typisch Spaanse aspecten en de voorgeschiedenis. Ook de Spaanse bisschoppen stelden het konflikt voor, niet als een strijd om de regeringsvorm, over de dynastie of interregionale problemen, maar fundamenteel als een oorlog om het bestaan van Spanje zelf en zijn katholieke tradities. De pauselijke zienswijze weerspiegelde zich eveneens in de herderlijke brief van de Belgische bisschoppen in 1936 (65).

In het aktiemateriaal van de Offensiefbeweging trad dezelfde ongenueanceerde visie over de gebeurtenissen in Spanje naar voor, met het kommunisme, vanuit Moskou en de Komintern geleid, als hoofdverantwoordelijke voor het uitbreken van de burgeroorlog en als grote schender van de katholieke tradities. De republikeinse regering werd volledig geïdentificeerd met een "godloos" kommunisme. Er werd gewezen op de golf van terreur die in het voorjaar en de zomer van 1936 door het land raasde, waarbij kwantitatief gezien het meest aandacht werd besteed aan de brandstichtingen van kerken en kloosters en de moord op priesters en katholieke leken op republikeins territorium. De zwart-wit-tekening van deze situatie vond haar komple-

(64) *De Waarheid*, 1938, p. 8-9 & 15-20; N. DE JAGER, "De Vlaamsche communisten niet gevaarlijk?", *De Waarheid*, 1938, 12, p. 1-4; C. VAN GESTEL, "Communisme en socialisme : hun verwantschap en hun onderscheid", *Ons Geloof*, 1936, 10, p. 385-394 & 11, p. 433-444; *De Waarheid*, 1938, 9, p. 15; *De Waarheid*, 1937, 10, p. 24; D. KEMPEN, "I.R.H. volksvijand nummer één", *De Waarheid*, 1937, 20, p. 1-2; J. VANDERVEKEN, "Communistische perspraktijken", *De Waarheid*, 1936, 20, p. 18.

(65) A.F. MANNING, "De Heilige Stoel en de Spaanse Burgeroorlog", *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1968, 4, p. 479-492; D. CATELL, *Communism and the Spanish Civil War*, Berkely-Los Angeles, 1955, p. 19-45; J. SANCHEZ, *Reform and reaction. The politico-religious background of the Spanish Civil War*, Chapel Hill, 1964; J.E. VAN ROEY, *In den dienst van de Kerk. Leerstellige en herderlijke geschriften en toespraken*, dl. II, p. 174-175.

ment in een naïef-verheerlijkend beeld van Franco en zijn aanhang en een vereenzelviging van Franco met het "verdruchte Spaanse volk".

Het thema van de burgeroorlog leende zich in de propaganda opvallend goed voor korte berichten, pamfletten met tekeningen van de Spaanse gruwelen, publikaties van oorlogsfoto's en vooral affiches met makabere voorstellingen van het strijdtoneel. De leuze "na Spanje, Frankrijk; na Frankrijk, België?", vergezeld van een sikkel en een hamer en afbeeldingen van verwoeste kerken werd op 11.000 exemplaren (het cijfer is van *De Waarheid* zelf) in juli 1937 verspreid in een grootscheepse antikommunistische muurkrantenactie. Ook odes aan de "Spaanse martelaren", verhalen van priesters en gebeden voor de Spaanse katholieke bevolking waren schering en inslag in *De Waarheid*. Zware kritiek werd ook geleverd op de "valse berichtgeving over Spanje" in de socialistische en kommunistische pers in België en op de campagnes voor materiële en menselijke hulp aan de republikeinen (66).

2. HET NATIONAAL-SOCIALISME

In het fel gekultiveerde antikommunisme, dat een konstante bleef tijdens de gehele bestaansperiode van de beweging, kon een eventuele gemeenschappelijke basis worden gevonden met de opkomende rechts-totalitaire bewegingen. Ook de veroordeling van het nationaal-socialisme en Hitlers Derde Rijk werd echter door de Offensiefbeweging in scherpe woorden gesteld. In de beginjaren van het regime bleef de aandacht eerder beperkt en ging de interesse hoofdzakelijk uit naar de lotgevallen van bepaalde Duitse geloofsgenoten. Vanaf eind 1937 valt een aanzwellende kritiek op de nationaal-socialistische praktijken te noteren. De fel opgedreven nazi-propaganda van de beweging had te maken met de steeds toenemende nazistische dreiging op internationaal gebied en werd geruggesteund en gestimuleerd door de pauselijke encyklië *Mit Brennender Sorge* van maart 1937 over de kerkvervolgingen in het Derde Rijk. De bestuurswisseling bij Geloofsverdediging zat hier echter ook voor iets tussen. Vanaf die periode verschenen er o.m. regelmatig bijdragen in *De Waarheid* van de anti-nazi-publicist Florent Peeters (67).

(66) *De Waarheid*, 1937, 14, p. 7; 1936, 18, p. 16; N. DE JAGER, "Martelaren", *De Waarheid*, 1936, 21, p. 3; ID., "Aan de Spaansche martelaren", *De Waarheid*, 1937, 14, p. 12-13; A. VAN LEER, "De ellendige leugenkampagne", *De Waarheid*, 1939, 2, p. 6-7; D. KEMPEN, "De roode pers zwijgt over rood Spanje", *De Waarheid*, 1936, 10, p. 18-19; *De Waarheid*, 1936, 22, p. 8; 1937, 21, p. 1-2; 1936, 10, p. 22.

(67) Tot eind 1936 werd door R.M. Pauwels en daarna door interim-bestuurder Kenis een voorzichtige koers gevaren i.v.m. de publikatie van anti-nazi-propagan-

Verscheidene malen werd in het propagandamateriaal de nationaal-socialistische ideologie in haar totaliteit uiteengezet en beoordeeld (68). Vooral de rassentheorieën, waarvan het onwetenschappelijk karakter werd benadrukt en de materialistische basis van de leer vormden de grote steen des aanstoots (69). Uit dit biologisch materialisme vloeiden allerlei stellingnamen en maatregelen voort die in strijd werden geacht met het katholicisme. Met name de huwelijks-politiek, de sterilizatiepraktijken en de toepassing van euthanasie vonden geen genade, evenals het onbepoort doorgedreven nationalisme en de verafgoding van de Führer. Ook voor het rabiate antisemitisme en de jodenvervolgingen had men globaal een afkeurende houding (70).

da. Vanaf de bestuursperiode van S. Neyrinck werd hiertegen, alhoewel tegen de zin van bepaalde medewerkers die dit te gevaarlijk achtten, geen bezwaar meer gemaakt. Zo weigerde Pauwels ondermeer aanvankelijk het werk van F. PEETERS, *Het Bruine Bolsjewisme. Over de christenvervolging in het Derde Rijk*, bij Geloofsverdediging te publiceren, noch zijn opvolger Neyrinck stemde hierin toe en vanaf toen kon Peeters ook regelmatig zijn bijdragen in *De Waarheid* publiceren, wat de anti-nazi-propaganda van de Offensiefbeweging vanaf die periode fel opdroef. Dat de uitgave van het werk een hypoteek legde op het dominikanerklooster bewijst het feit dat alle resterende exemplaren bij de Duitse inval in mei 1940 werden vernietigd.

(68) Vooral belangrijk in dit verband was de propaganda voor het speciaalnummer van *Kultuurleven* in 1938 dat volledig gewijd was aan het nationaal-socialisme in zijn verschillende facetten, na de vroeger verschenen gelijkaardige nummers over korporatisme en kommunisme. Het nummer had de bedoeling een grondige en wetenschappelijke bestudering van het nationaal-socialisme weer te geven en er de nodige informatie over te verstrekken. As belangrijkste specialisten van de anti-nazi-propaganda zijn te noemen: de nederlandse karmeliet Van der Wey, die meestal vrij wetenschappelijke uiteenzettingen ten beste gaf, en Florent Peeters, klassikus, filozof, jurist en een zeer fervente bestrijder van de nazi-ideologie. A. VAN DER WEY, "Ideologische ondergrond en uitbouw van het nationaal-socialisme", *Kultuurleven*, 1938, 4, p. 424-484; F. PEETERS, "Nationaal-socialisme en godsdienst", *Kultuurleven*, 1938, 4, p. 486-508; H. RONGEN, "Nationaal-socialisme en katholicisme", *Kultuurleven*, 1938, 4, p. 576-592.

(69) Bij de kritiek op de rassentheorie werd Rosenberg meestal geponeerd als de ideoloog bij uitstek van het nationaal-socialisme. Zijn invloed op het regime werd hoog ingeschat, wat vergeleken met de werkelijke impact van diens *Mythus des XX. Jahrhunderts* overdreven kan genoemd worden. R. BOLLMUS, *Das Amt Rosenberg und seine Gegner*, 1970, p. 54-60 en 113-119. A. VAN DER WEY, "Raswaardeering in verschillende landen", *De Waarheid*, 1939, 16, p. 15; S. NEYRINCK, "Racisme en Christendom", *De Waarheid*, 1939, 3, p. 1-2; P.H. RONGEN, "Rassenpolitiek", *De Waarheid*, 1939, 2, p. 15; *De Waarheid*, 1938, 24, p. 16-17.

(70) J.M. VAN DE VJVERE, "Het valsche nationalisme van ras en bloed", *De Waarheid*, 1937, 16, p. 14-15; *De Waarheid*, 1938, 24, p. 16-17; *De Waarheid*, 1938, 18, p. 17; *De Waarheid*, 1938, 24, p. 16-17; J. OESTERREICHER, "De jodenkwestie", *Kultuurleven*, 1934, 3, p. 368-380; *De Waarheid*, 1937, 24, p. 14-19; *De Waarheid*, 1937, 18, p. 1-14; P. CONTANTINUS, *Schaduw en licht. Beschouwingen over het jodendom*, z.p., 1938.

Centraal stond ook uiteraard het godsdienstprobleem in Hitlers Derde Rijk. In de eerste plaats was er belangstelling voor het lot van de Duitse geloofsgenoten, de katolieke pers, scholen en universiteiten. Verder behoorden opvattingen van leidende figuren over de godsdienst en vooral de persoon van Rosenberg tot de behandelde tematiek. In dit verband werd in het propagandamateriaal vaak de term "nieuw-heidendom" gehanteerd. Met die benaming werden bepaalde personen en organisaties aangeduid die meestal onder protektie van het regime optraden en wier opvattingen met het katholicisme onverenigbaar werden geacht. Onder de stellingen van het "Neuheidentum" verstond men een kompleks van dwalingen met als voornaamste kentrekken : een onjuist godsbegrip, evolutionistisch of panteïstisch, valse zedelijkheid, verwerping van de Openbaring, namelijk het O.T. en het streven naar een nationale Kerk (71).

Het belangrijkste propagandastuk waar het "nieuw-heidendom" expliciet werd behandeld was de gelijknamige brochure van de karmeliet Van der Wey, uitgegeven bij Geloofsverdediging (72). Met zijn brochure beoogde de auteur een overzicht te geven van de kernopvattingen van de "nieuw-heidense" groeperingen en organisaties. De zogenaamde "Deutschreligion" wees het katholicisme af en bouwde in plaats hiervan een nieuwsoortige religie op, gebaseerd op de rassen-
toerieën. Het bovennatuurlijke en de erfzonde werden afgewezen en in de zedenleer stond het "welzijn van het Duitse volk" centraal. Er werd gestreefd naar een nationale kerkorganisatie. In de konklusie behandelde de auteur de plaats die de "Deutschreligion" in het Derde Rijk innam. Hij gaf toe dat het nog niet de officieel erkende godsdienst van het regime was maar voorspelde dat hij in de toekomst de kristelijke kerken zou verdringen. Met citaten uit *Mein Kampf* en andere geschriften werd geprobeerd de vrees voor de "Deutschreligion" als toekomstige staatskerk onder de schutse van het nationaal-socialistisch regime, te rechtvaardigen. Talrijke andere bijdragen hielden een waarschuwing in voor de verspreiding van dit "nieuw-heidendom" (73).

(71) Aan de term "Nieuw-heidendom" kunnen verschillende betekenissen worden gegeven. Voor een overzicht hiervan : P. LUYKX, *O.c.*, p. 213-228. De hier gehanteerde betekenis werd aan de term gegeven door het Duitse episkopaat en enkele Duitse katolieke publicisten in de jaren 1934-1935.

(72) A. VAN DER WEY, *Het nieuw-heidendom*, Antwerpen, 1936.

(73) Bijvoorbeeld : *De Waarheid*, 1939, 20, p. 8-9; A. VAN DER WEY, "Nieuw-heidendom in bont kostuum", *De Waarheid*, 1938, 8, p. 4; Over de werkelijke impakt van deze "nieuw-heidense" bewegingen op het regime : J.S. CONWAY, *Die nationalsozialistische Kirchenpolitik 1939-1945. Ihre Ziele, Widersprüche und Fehlschläge*, München, 1969.

De meest in het oog springende publikatie over de kerkvervolgingen in Duitsland vormt ongetwijfeld het werk van F. Peeters, *Het Bruine Bolsjewisme*, uitgegeven bij Geloofsverdediging in 1937. Hij schreef het werk op basis van gegevens, verzameld tijdens een persoonlijk verblijf in Duitsland. Het werk bevatte een zeer scherpe veroordeling van het nationaal-socialisme over de gehele lijn. De totaliteitsaanspraken van de Staat om heel het geestesleven op een nationaal-socialistische leest te schoeien, werden zwaar op de korrel genomen. Gevolg hiervan was, volgens Peeters, een geestelijk verval aan de universiteiten, materiële nood en achteruitstelling van de katolieke academici en studenten. Ook de vernietiging van de bewegingsvrijheid van de katolieke pers en uitgeverswereld door financiële en ideologische druk, via censuur, inbeslagneming en allerlei beperkende maatregelen werd aangeklaagd. De zwartste bladzijde uit de strijd tegen het katholicisme noemde Peeters de nazi-kampagne tegen het katoliek onderwijs. De vervangende nazistische opvoedingspraktijken verweet hij ongodsdienstigheid, moreel verderf en militarisme. De deviezen- en zedenprocessen tegen geestelijken betitelde hij als laster om priesters te kompromitteren en een schande voor de Duitse rechtspraak. Hij lichtte ook de vervolging van de Hervormde Kerk nader toe. De essentiële grond van het konflikt, zo konkludeerde Peeters, was dat de Duitse staat niet alleen diktatoriaal maar ook totalitair was en aldus aanspraak maakte op inmenging in individuele, persoonlijke rechten (74).

Toch waren er voor bepaalde auteurs ook goede aspecten te ontdekken in het nationaal-socialisme. Positief werden genoemd de materiële vooruitgang, het einde van de werkloosheid, de zuiveringsaktie op het gebied van de pornografische lectuur, de versterking van de gemeenschapszin, het Winterhilfswerk, de strijd tegen het maltusia-

(74) F. PEETERS, *Het Bruine Bolsjewisme. Over de christenvervolging in het Derde Rijk*, Antwerpen, 1937. Ook in *De Waarheid* vermeerderde met de jaren het aantal berichten over de hachelijke toestand van de Duitse geloofsbroeders. De talrijke konkordaat-schendingen werden aangeklaagd en hierbij werden dezelfde thema's aangeraakt die door Peeters werden te berde gebracht: de schendingen van de vrijheid van eredienst, de belemmering van het vrije verkeer tussen bisschoppen en geestelijkheid, de processen tegen priesters, de inperking van de persvrijheid en vooral de aanvallen op het konfessioneel onderwijs en de jeugd-organisaties. Bijvoorbeeld: *De Waarheid*, 1934, 5, p. 107-110; 1935, 1, p. 3; 1936, 15, p. 5; 1936, 18, p. 15; 1937, 8, p. 1-2; 1938, 17, p. 1. Deze berichten waren dikwijls van de hand van de Duitse jezuïetenpater F. Muckermann, die vanaf 1933 balling was geworden.

nisme en de "gezonde bevordering van het gezinsleven" (75). Over het algemeen zag men echter een onverzoenbaarheid tussen de nazi-ideologie en het kristendom, twee stelsels die de mens een totale levensbeschouwing voorhielden. Uiteindelijk werd sterk de nadruk gelegd op het feit dat het nationaal-socialisme optrad als een soort religie, een totalitaire wereldbeschouwing die van haar aanhangers het geloof in de "godheid van de Staat" eiste en aldus konkeerde met de echte religies, de kristelijke kerken.

Op verschillende plaatsen in het propagandamateriaal werden kommunisme en nationaal-socialisme in eenzelfde verband bekritiseerd met meestal als achtergrond de antikerkelijke en antigodsdienstige maatregelen die in de Sovjet-Unie en in Duitsland getroffen werden. De publicisten stelden de twee ideologieën tegenover elkaar als vergelijkbare -ismen en kwamen tot een partiële identifikatie van beide stelsels vanuit de overeenkomsten zoals partijdiktatuur, totalitarisme, verafgoding van de leider, planeconomie, beperking van de kulturele vrijheid, dwangarbeid, etc... en vooral hun verhouding tot Kerk en godsdienst. Belangrijk samenlopend punt van aandacht in beide systemen was ook de kritiek op de opvoeding van de jeugd. Het verzet van de beweging tegen zowel het kommunisme als het nationaal-socialisme kan uiteindelijk geduid worden als de onverenigbaarheid van de totalitaire aspiraties van de regimes met de aanspraken van de Kerk op een eigen aktieterrein. Met andere woorden werd de mate van goedkeuring of kritiek op een staatsysteem afgemeten aan de mate van vrijheid die de Kerk kreeg om "haar taak uit te oefenen". Hoogstwaarschijnlijk om die reden ook bleef het fascistisch Italië van Mussolini nagenoeg volledig onbesproken en was men het Spanje van Franco gunstig gezind.

Alhoewel haar grootste aktiviteit bestond uit het leveren van kritiek, was ook de Offensiefbeweging, ten gevolge van de ekonomische krisis, de politieke instabiliteit en de polarisering van het nationale en internationale leven tot beschouwingen gekomen over een nieuwe maatschappelijke ordening. Deze wees onvermijdelijk in de richting van het korporatisme, uiteengezet volgens de pauselijke richtlijnen.

(75) A. VAN DER WEY, "Ideologische ondergrond en uitbouw van het nationaal-socialisme, O.c."; J. WARNEZ, "Vijf jaren geleide ec tionaal-socialisme, O.c."; J. WARNEZ, "Vijf jaren geleide economie", *Kultuurleven*, 1938, 4, p. 549-574; H. RONGEN, "Diverse aspecten van het nationaal-socialisme", *De Waarheid*, 1938, 9, p. 1-2. In deze laatste bijdrage werden een aantal "positieve aspecten" van het nationaal-socialisme belicht. Hiertegen werd in een volgend nummer fel gereageerd door F. PEETERS, "Theorie en praxis in het nationaal-socialisme", *De Waarheid*, 1938, 13, p. 3&14.

De encycliek *Quadragesimo Anno*, uitgegeven in 1931, gold als het grote voorbeeld waarnaar telkens werd verwezen. De paus pleitte voor een sociale ordening in korporatieve zin doch hij gaf geen concrete vorm en structuur aan voor de hervorming van de instellingen.

Alhoewel het korporatisme na het verschijnen van de encycliek in katholiek Vlaanderen een druk besproken probleem was, nam de Offensiefbeweging aan deze discussie niet deel. Over het korporatisme werd enkel in vage termen gesproken en aan een concreet ontwerp voor de bedrijfsorganisatie waagde men zich niet. Bovendien werd ook weinig publiciteit gemaakt voor de werken, brochures en tijdschriften die dit wel deden. Veelvuldig waren wel de verwijzingen naar de noodzaak van een sociale orde volgens de direktieven van *Quadragesimo Anno*. Ook werd in *De Waarheid* regelmatig een algemene en heroïsche oproep gedaan tot alle standen van de maatschappij om mee te werken aan de opbouw van een katholieke sociale orde. Zo zou een dringend halt kunnen toegeroepen worden zowel aan de ellende van het liberale kapitalisme als aan de opmars van kommunisme en nationaal-socialisme. Zelf werd echter niet overgegaan tot concrete richtlijnen hiervoor.

BESLUIT

De Offensiefbeweging representeert een stroming die gedreven was door een sterk crisisbewustzijn. Uit de instabiliteit van de internationale betrekkingen kwam een gevoel van onveiligheid en oorlogsdreiging voort en de economische crisis, versterkt door de binnenlandse politieke malaise, zette tot denken aan. Daarenboven werden de katholieken gekonfronteerd met een machtsvacuüm op partijpolitiiek terrein : de absolute meerderheid was verloren en de Katholieke Unie had geen eigen gezicht, noch een centrale structuur en kon onmogelijk tot een gekoördineerde actie komen. Door de effecten van dit alles, en ook van de geestelijke verarming die ermee samenhang, ging ee bepaald ideologisch paranoïa de aanhangers van de beweging beheersen. Politieke extremismen kregen immers de wind in de zeilen en alternatieven naast de godsdienst kregen een kans. Men konstateerde dat de katholieke bevolkingsgroep aan verbroekeling toe was, waardoor eens te meer het aloude ideaal van de katholieke eenheid teloor ging. De vrees dat de katholieke massa door de crisis zou geschokt worden en zich zou laten verleiden door oplossingen "van buitenaf", wat loyaliteitsverlies aan de katholieke zaak met zich zou meebrengen, was dominant en kan als een belangrijke basis worden geponeerd waarop de aanhangers van de Offensiefbeweging elkaar zouden vinden.

De beweging kan als godsdienstig-apologetisch worden gekarakteriseerd en haar activiteiten richtten zich voor het grootste deel tot de gelovige bevolking zelf, die tot herstel en bevestiging van haar trouw aan de religie en het kerkinstituut diende te worden gebracht. Ze wilde de katholieken mobilizeren en aktiveren en hen afhouden van sympathie of engagement met welk niet-katoliek initiatief dan ook, met elke aktiviteit buiten eigen geloof, kerk en zuil via waarschuwingen en anti-propaganda. Als verantwoordelijken voor de crisis en de teeloorgang van het katolieke universalisme duidde de beweging duidelijk schuldigen aan. Het begrip "kerk-vijand" kreeg m.a.w. een konkrete inhoud. Een groot aksent in de door de beweging geleverde inspanningen lag dan ook op de bestrijding van die factoren die haar idealen in gevaar brachten. Haar aktie was in de grond een tegenaktie, haar offensief een tegenoffensief en bij de uitvoering ervan wilde zij bewust gebruik maken van alle mogelijke middelen, de moderne propagandatechnieken van de media inklusief.

In eerste instantie werd de aandacht gericht op de moderne kommunikatiemiddelen pers, film en radio. Reeds vroeg was de Offensiefbeweging, en vooral haar grote inspirator Felix Morlion, zich bewust geworden van het vaak geringe katolieke aandeel in het produktie- en verdeelproces van deze media. Ze beschouwde de impakt van de moderne kommunikatiemiddelen op de opinie- en beeldvorming dan ook als globaal negatief en stelde zich als eerste taak deze invloeden af te wenden van het katolieke publiek. Hiertoe wilde de beweging fungeren als een beschermend orgaan dat de bevolking begeleidde in haar mediagebruik. Haar streven naar een morele verheffing van het openbare leven en de samenlevingsvormen kenmerkten haar hele optreden. De pers-, film- en radiowerking die ze ontplooidde, gekombineerd met de aktiegroeperingen die voor de verspreiding van de propaganda zorgden, waren initiatieven die voor Vlaanderen nieuw en origineel kunnen genoemd worden en in hun opzet een aanvulling betekenden van de traditionele K.A.-groeperingen. De beweging slaagde er echter niet in haar media-aktiviteiten binnen de officiële, gemandateerde K.A. in te kaderen. Dit ondermeer omdat de Offensiefbeweging door K. Dubois, bij de oprichting van zijn mannenverbond, werd beschuldigd aan te leunen bij de Vlaams-nationalistische richting in het katholicisme.

Naast haar "mediabeleid" kan de Offensiefbeweging ook verbonden worden met een heftige antikommunistische propaganda die soms grensde aan het irrationele en die ondermeer gekenmerkt werd door een bijna neurotische angst om het kommunistisch gevaar overal te ontwaren, ook in een kontekst waar het niets mee te maken had. Een verklaring hiervoor moet ondermeer gezocht worden in het

strikt volgen van de konservatieve katolieke visie die steunde op een traditie van meer dan een halve eeuw, waarin ateïsme, materialisme, klassenstrijd en revolutionair marxisme voortdurend waren veroordeeld. De beweging fungeerde voor wat betreft Vlaanderen in het interbellum als een van de hevigste voortrekkers van de antikommunistische kruistocht. In het kommunisme werden géén goede aspecten ontdekt. Het heette intrinsiek slecht omdat het de mens een wereldbeschouwing voorspiegelde die totaal onverzoebaar werd geacht met de kristelijke leer. Niet enkel onderwerpen als kerkvervolging of antigodsdienstige propaganda in de Sovjet-Unie werden onder de loupe genomen maar de hele Sovjetrussische werkelijkheid werd in de beschouwing betrokken. Vanaf 1935 was ook de vrees voor de volksfronttaktiek overheersend en vanaf 1936 dreef de Spaanse burgeroorlog de gemoederen ten top.

Alhoewel er in dit fel en alles overheersend antibolsjevisme en de soms fanatieke wijze van propagandavoeren affiniteiten konden bestaan met het opkomend rechts radikalisme, mag de beweging in haar totaliteit niet als zodanig worden gebrandmerkt. Daarvoor was de veroordeling van het nationaal-socialisme is uitdrukkelijk, vooral na de bestuurswisseling bij Geloofsverdediging, eind 1937. Terwijl het Italiaanse fascisme nauwelijks ter sprake kwam veroordeelde de Offensiefbeweging wel de nationaal-socialistische praktijk vooral op basis van het feit dat het regime een aantal elementaire rechten van de Kerk aantastte en een vrije godsdienstuitoefening in het gedrang bracht. Aan het voorgestelde alternatief, het korporatisme werd relatief weinig aandacht besteed en de interesse voor de dagdagelijkse politiek en de werking van de instellingen en het internationale beleid was opvallend gering. Met deze a-politieke houding vormde de beweging trouwens een exponent van de hele K.A.-stroming.

De werkelijke impact en de betekenis van de Offensiefbeweging is, door een gebrek aan bronnenmateriaal, moeilijk te achterhalen. Ongetwijfeld had ze in Antwerpen, dankzij de bekendheid van de dominikanen en hun uitgeverij Geloofsverdediging, de grootste uitstraling. Van de media-akties vormde de Katholieke Filmactie de sterkst uitgebouwde afdeling, ondermeer door de officiële kerkelijke steun en goedkeuring die zij verkreeg. In het bisdom Brugge daarentegen werden de activiteiten van de Offensiefbeweging volledig opgeslorpt door het Mannenverbond voor Katholieke Actie. Van buitenaf werd de beweging achteraf het meest en soms exclusief geassocieerd met haar antikommunistische aktie. De Offensiefbeweging, en vooral Morlion, tekende plannen uit voor een ambitieus programma, waar in de praktijk waarschijnlijk uiteindelijk weinig van terecht kwam. In de topjaren van hun activiteiten, de periode 1935-1937, is het echo

van de beweging regelmatig te vinden in katholieke periodieke publicaties. Al bij al bleef het echter waarschijnlijk een zaak van een beperkte kring idealisten.

Vanaf 1939, de periode van verwijdering tussen Geloofsverdediging en de andere afdelingen, ebde de beweging stilaan weg. Bij de Duitse inval in mei 1940 werden alle activiteiten volledig stopgezet. Het dominikanerklooster te Antwerpen en de Katholieke Filmactie en de Perscentrale te Brussel kregen het bezoek van de Gestapo, waarbij een groot deel van de dokumentatie werd vernietigd (76). Alleen de Katholieke Filmactie hernam na de tweede wereldoorlog zijn activiteiten.

L"OFFENSIEFBEWEGING" EN FLANDRE 1933-1939 LES CATHOLIQUES ENTRE LA TRADITION ET LE PROGRES

par

Lieve DHAENE

RESUME

Le terme "Mouvement d'Offensive" recouvre un certain nombre d'initiatives pour l'apostolat et la propagande catholiques dans la Flandre des années 30, lancées et dirigées pour l'essentiel dans le couvent des Dominicains à Anvers, surtout sous l'impulsion et la coordination du Père Felix Morlion. Le département officiel d'apologétique des Dominicains, "Défense de la Foi", jouait un rôle vital dans la fondation du mouvement et en éditait le périodique, *De Waarheid* ("La Vérité"). Le Mouvement d'Offensive émanait de quelques religieux et laïcs qui, poussés par la crainte de voir les acquis sociaux et autres du catholicisme mis en danger, voulaient engager une réaction catholique afin de "rechristianiser" la société. Ils indiquaient clairement les coupables de cette "déchéance morale" et de la sécularisation; aussi une grande partie des efforts du mouvement étaient-ils dirigés vers la lutte contre ce qu'on y appelait les "courants ennemis de l'Eglise et de la Religion".

En première instance on voyait le catholicisme mis en danger par l'apparition et la massification des moyens de communication, presse, film et radio. Pour conseiller d'une part les fidèles dans leur usage des médias et pour réinspirer les médias d'autre part dans un esprit catholique, le mouvement créait divers organes centraux. La Centrale de la Presse catholique et l'Action catholique du Film furent instaurées en tant que sections spécialisées pour l'action dans la presse et le cinéma. Dans le plus grand nombre possible de localités on créait les Brigades d'offensive comme équipes locales de propagande. Celles-ci avaient dans le diocèse de Bruges un pendant officiellement mandaté dans le MVKA.

La lutte contre les idéologies athées — en l'occurrence surtout le communisme — constituait la seconde préoccupation du mouvement. Celui-ci était caracté-

(76) Morlion, die gezocht werd door de Gestapo, had echter ondertussen de benen genomen en was reeds naar het buitenland gevlucht.

térisé par une propagande anticommuniste des plus virulentes. Après 1937 surtout on y condamnait expressément le national-socialisme. L'Italie fasciste en revanche ne faisait l'objet d'aucun commentaire.

THE OFFENSIVE-MOVEMENT IN FLANDERS 1933-1939 CATHOLICS BETWEEN TRADITION AND PROGRESS

by
Lieve DHAENE

SUMMARY

The term "Offensive-movement" is a general name indicating a number of initiatives in the domain of catholic apostolic work and propaganda in Flanders in the thirties. Most of them originated in and were directed from the Antwerp dominican monastery, mainly under the impulse and co-ordination of Father Felix Morlion. The official service for apologetics of the Dominicans, called "Defence of the Faith", played a leading part in the rise of the movement and published its periodical, "Truth".

The Offensive-movement was an initiative of a number of clergymen and laymen who considered the social position of catholicism so much endangered that they wanted to launch a catholic reaction for the "rechristianization" of society. Those who were held responsible for this "moral decay" and the secularization were clearly denounced and the efforts of the Movement were aimed at fighting what it considered "church- and religion hostile currents".

In the first place they viewed Catholicism as being undermined by the rise and rapid development of the modern media : press, film and radio.

In order to give guidance to the Catholic population in the use of the media and to give a new catholic inspiration to the media, the movement created several central organs.

Thus the Catholic Press Centre and the Catholic Film Action were set up as specialized sections for the press and film actions.

In as many localities as possible the Offensive-brigades were organized as local propaganda-teams.

In the diocese of Bruges those brigades had an official counterpart which was the MVKA (Men of the Catholic Action).

The battle against a number of atheistic philosophical systems — especially communism — was the second major aim. The Mouvement was characterized by a fierce anti-communist propaganda and, chiefly after 1937, also national-socialism was expressly condemned. Fascist Italy, on the other hand, was hardly criticized.

Lieve Dhaene, Tervuursesteenweg 59, 3060 Bertem